

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

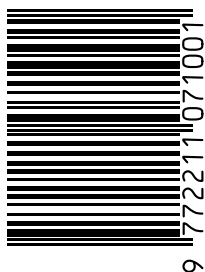

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 3 | februari 2012

01

Lokaal geld

BIOKEROSINE
Vliegen op
landbouwproducten

GRIJZE GROENEN
3 tips tegen een
vergrijzende beweging

MARJAN MINNESMA
"Ik heb maar 20 uur in
een dag"

Verbergen

Thilafushi heet het, het afvaleiland dat ervoor zorgt dat de rest van de Malediven paradijselijke atollen lijken. Op dit grootste kunstmatige eiland ter wereld wonen zo'n 150 werknemers uit Bangladesh die het afval sorteren, verbranden en begraven. Maar dat wordt steeds moeilijker. Het eiland raakt vol. De wachttijden voor het lossen zijn zo lang, tot wel zeven uur, dat de schippers die afval komen brengen het uit frustratie in de lagune storten. Milieuorganisatie Bluepeace maakt zich zorgen over de smog en het lekken van schadelijke stoffen. Tijdelijk is het dumpen opgeschort, tot de lagune weer schoon is. Steeds meer afval wordt naar India geëxporteerd. Een groter probleem ontstaat als het door de stijgende zeespiegel onder water loopt.

Tekst: Annemarie Opmeer Beeld: Elin Hoyland

1. Vincent Bijlo, column. 2. Ronella Bleijenburg, samenstelling consumentenpagina, Activist, freelancer. 3. Michiel Bussink, receptcolumn. 4. Kris de Decker, column. 5. Renée Gubbels, illustraties. 6. Dirk Janssen, freelancer. 7. Freek Kallenberg, redactie. 8. Wendy Koops, samenstelling mediapagina. 9. Jacqueline Mineur, juridisch advies. 10. Nienke Oosterbaan, rubriek Fred&Wilma. 11. Annemarie Opmeer, hoofdredactie. 12. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 13. Thomas van Slobbe, column. 14. Bert van Wakeren, freelancer. 15. Dinand van der Wal, fotografie. 16. Han van de Wiel, freelancer. 17. Marianne Wilschut, freelancer, samenstelling actueel internationaal. 18. Karen Zandbergen, column.

Communisme

We zijn pas 11 jaar onderweg, maar ik durf nu al te zeggen dat de 21ste eeuw de eeuw van het communisme zal worden. Niet van de zware marxistisch-leninistische soort, er komt ook geen planeconomie of dictatuur van het proletariaat. Nee gewoon: communisme. Het is immers sociaal, ecologisch én economisch de meest logische en verantwoorde manier van samenleven.

Volgens Marjan Minnesma (pag 14) is duurzaamheid bedrijfsmatig een goede propositie, nou communisme is dat eveneens. Neem onze energievoorziening. Zon en wind zijn er in overvloed en bovendien van ons allemaal. Dus waarom zou je daar niet gewoon zelf energie aan onttrekken? Zonder tussenkomst van energiebedrijven.

Dat gebeurt dan ook. Niet alleen in het dorpje Pingjum, beschreven in de vorige editie van *Down to Earth*, ook elders in Nederland. Op steeds meer plekken en vanwege de ‘schaalvoordelen’ meestal in collectief verband. Een windmolen in je eentje aanschaffen is huishoudportemonneetechnisch immers niet te doen, maar samen met de burens, de straat of de buurt wordt het al snel een economisch heel verstandige keuze. En wat is er nou communistischer dan gemeenschappelijk eigendom van de energievoorziening op buurtniveau?

Groot voordeel is bovendien dat je geen bank meer nodig hebt. Nu gaat bij de aanschaf van een windmolen de helft van de investeringskosten op aan rente voor de bank. Heel vreemd, want het geld dat je leent kost een bank vrijwel niks. Waarom zou ze er dan zoveel aan mogen verdienen? Weg ermeel! Schep gewoon je eigen geld. Dat wordt dan ook op steeds grotere schaal gedaan. Vooral daar waar banken denken dat er toch niks meer te halen valt, nemen buurten, wijken, steden en zelfs landen het geld in eigen hand (pag 18). Die ontwerpen hun eigen lokale valuta en brengen die in omloop. En omdat je het geld als gemeenschap zelf uitgeeft, bepaal je ook zelf wat je er mee doet en waar je het in investeert. Heel democratisch dus, communistisch ook.

En geloof me, als energie en geld eenmaal in handen van gemeenschappen of collectieven zijn, volgt de rest vanzelf. Je ziet het ook al gebeuren. Neem de woningbouw. Nu projectontwikkelaars en woningbouwverenigingen hun wonden likken, wordt er steeds vaker door bewonerscollectieven zelf gebouwd. Veel leuker, duurzamer bovendien. Of de landbouw. Huishoudens stappen direct naar de boer en bepalen gezamenlijk wat er wordt verbouwd. Als het tijd is om te oogsten, komen ze graag een dagje helpen. Aan het eind van de dag worden bij de gezamenlijke maaltijd de nieuwe strijdlieden geboren. Communisme dus. Gezellig.

Freek Kallenberg, redacteur

“Ik kijk waar de energie zit”

Marjan Minnesma is directeur van Urgenda en nummer 1 in de Trouw Duurzame 100. Ze heeft haast met de transitie naar duurzaamheid.

Lokaal geld is groen

Dankzij de crisis komen overal regionale, rentevrije geldsystemen op. Mensen én milieu kunnen daarvan profiteren.

23 De Activist

Drie duurzame ondernemers

Deze ondernemers volgden hun buikgevoel en kwamen uit op een duurzame plek. En niet zo maar een: Fishes werd de eerste Marine Stewardship Council gecertificeerde vishandel in de EU, GreenCab heeft het grootste Europese laadstation voor hun elektrische taxi's en Optigroen/Groenedaken.net zag een gat in de markt voor groene dakbedekking voor particulieren. Drie ondernemende geesten over wat duurzaamheid voor hen betekent. Zie pagina 23, 31 en 37.

Tekst Ronella Bleijenburg Beeld Dinand van der Wal

28 3 tips tegen de vergrijzing

De milieubeweging vergrijst, en daar wordt van alles tegen ondernomen. Wij maakten een lijstje. Maar ook: waarom het allemaal niet erg is.

en verder

- 01 Inzoomen
- 06 Brieven
- 07 Onder Vuur, Commentaar
- 08 Uitgesproken, Zandbergen
- 10 Actueel Nederland
- 11 Bijlo
- 12 Actueel Internationaal
- 27 Lowtech
- 24 Food Forward
- 38 Media
- 39 Slobbe
- 41 Boeken
- 42 Consument, Recept
- 43 Doe het zelf
- 44 De Jurist
- 45 Oproepen en agenda
- 46 Uitzoomen

Enthousiast of verontwaardigd? Onjuistheden tegengekomen of wil je ons gewoon iets vertellen? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearth-magazine.nl of per post: **postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.**

Shell niet alleen fout

Ik ben meer dan 25 jaar lid van Milieudefensie en onder-schrijf van harte de doelstellingen en acties. Echter op één onderwerp wordt het tijd voor verandering, dat zijn de ac-ties tegen Shell. Dat realiseerde ik mij bij het lezen van het artikel “De vervuiling is veel erger dan we dachten” in het oktobernummer. Shell heeft in Nigeria veel fouten gemaakt en is daarvoor verantwoordelijk. Echter, een andere kant van het verhaal moet ook belicht. Verreweg de meeste lekken zijn inder-daad bewuste sabotage, onder meer om aandacht af te lei-den zodat elders olie kan worden afgetapt. Anders dan wordt beweerd doet dit juist wel ter zake, het probleem moet toch bij de wortel aangepakt? Echter, Nigeria is een corrupt land waar lokale machthebbers een groot belang hebben in het behoud van de status quo, namelijk die van veel olielekken, schade voor mens en milieu en hoge com-pensatie claims. Er is geen enkel oliebedrijf dat zijn olielekken publiekelijk maakt zoals Shell. Shell doet pogingen om het probleem aan te pakken, maar ziet zich nu genoodzaakt om conces-sies in de verkoop te doen. Andere oliemaatschappijen zul-len er wellicht een nog grotere puinhoop van maken, want de context in Nigeria is gewoon beroerd. De toonzetting in het artikel is er steevast één van wantrou-wen en kritiek. Ik vind dat achterhaald en geen recht doen aan positieve initiatieven, zoals ook in het UNEP-rapport opgemerkt. We leven in een tijd van enorme mondiale problemen op energiegebied en daarin is samenwerking tussen bedrijven als Shell en maatschappelijke organisaties zoals Milieude-fensie een noodzaak. Ik vind dat Milieudefensie zich con-structiever moet opstellen.

Jan Joost Kessler

Discussieer mee op het web!
Op de website kun je elk nummer bij een aantal artikelen reageren. Zie: www.downtoearth-magazine.nl

Reactie

Het is onomstreden dat in Nigeria pijpleidingen gesabo-teerd worden. Maar niet zo veel als Shell beweert. Door sabotagecijfers te overdrijven, verbloemt het bedrijf dat lekkages voor een belangrijk deel te wijten zijn aan slecht onderhoud, aldus Amnesty International. Boven-dien voldoet Shell niet aan haar wettelijke plicht om ge-lekte olie grondig op te ruimen. Hiervoor is Shell afgelo-pen jaar door de VN hard op de vingers getikt. Toch weigert het bedrijf een systematische en grondige schoon-maakoperatie te starten. Milieudefensie zal Shell daar-om – onder meer met een rechtszaak – met haar eigen handelen blijven confronteren. Samenwerken met Shell is helaas nog niet aan de orde, aangezien het bedrijf onom-wonden kiest voor olie en gas, ook als de milieurisico's groot zijn zoals in Nigeria, het Noordpoolgebied, of bij olie uit klimaatschadelijk teerzand. Milieudefensie staat open voor een dialoog maar we denken dat Shell ons niet nodig heeft om de route naar een duurzame energievoor-ziening uit te stippelen.

Geert Ritsema,
coördinator Internationaal van Milieudefensie

Adverteren in Down to Earth?

ADVIESBURO
CADEX

0111 643307 | info@cadex.nl | www.cadex.nl

Onder Vuur

Elk nummer bellen we met organisaties die doelwit zijn geworden van een actie. Deze keer: **PFA.**

Greenpeace legde op 1 februari de vriestrawler Maartje Theodora vast, om druk te zetten op de herziening van het Europese visserijbeleid. De rederijen vinden de actie onterecht. Gerard van Balsfoort van de Pelagic Freezer-trawler Association:

Jullie zouden subsidie krijgen op visrechten, materieel en brandstof? “Dat is kort door de bocht. Ons wordt verweten dat visrechten bij Afri-ka door de EU betaald worden, maar dat is niet onze keus. De meeste medegefinancierde projecten betreft onderzoek naar nog selectievere vangstmethoden. Onze brandstof is accijnsvrij, maar dat geldt voor alle schepen. Ook die van Greenpeace.”

Vissen jullie met ‘monstertrawlers’ de zee leeg? “Het bekt lekker, maar onze vriestrawlers zijn symbool geworden voor iets wat we niet doen. Ze zijn groot, omdat ze vis invriezen en opslaan. Een kleiner schip dat zijn vangst vers aanlandt kan veel meer vangen. De Europese bestanden die wij bevissen, behoren tot de best beheerde ter wereld. We hebben MSC-certificaten voor onze makreel, de Noorse en de Noordzeeharing. De blauwvintonijn zal zeker een probleem hebben, maar daar vissen wij niet op. Daar wil ik dus niet op aangesproken worden.”

Jullie vangen ook horsmakreel in de Stille Oceaan. Dat bestand is behoorlijk teruggelopen. “In de jaren ‘90 verdween de Sovjet-vloot die daar actief was. Grote vloten uit China, Korea etc. doken in dat gat, met minder scrupules dan de EU. Chili heeft dit horsmakreelbestand in de jaren 80 en 90 overbevist. Hierdoor en door cyclische schomme-lingen in het klimaat liep het bestand terug. Kort nadat wij besloten in te stappen, werd er besloten tot beheermaatregelen. Als je er dan niet al vist, kom je er niet meer tussen.”

En Mauritanië? “Wij begonnen daar in 1995 op uitnodiging van die regering. Met vijf tot tien schepen voor een deel van het jaar, van in totaal zestig internationale schepen, krijg je maar langzaam goed be-heer van de grond. Je kunt zeggen: dan moet je weggaan, maar dat is zonde van de investeringen en het wordt er niet beter van.”

Greenpeace wil een kleinere vloot. Is er overcapaciteit? “Rapporten zeggen dat dat op wereldschaal zo is. Maar Greenpeace maakt de sprong naar ons. Wij hebben in dertien jaar geen nieuw schip laten bouwen. Wij zijn vóór goed beheer in samenwerking met wetenschap en NGO’s. Ik weet dat Greenpeace daar niet aan mee wil doen, want die geeft er de voorkeur aan vanaf de zijlijn te roepen. ”

Tekst: Annemarie Opmeer

Commentaar

Decibels

Stel, je woont in een dorpje waar doorlopend geluidsoverlast is die de wettelijk toegestane decibels ruimschoots over-schrijdt. Mensen worden er gek van, hun gehoor loopt ge-vaar, hun nachtrust ook, en met dat alles hun mentale en fy-sieke gezondheid. En dan ben je het zat. Je wilt in Den Haag exact, realistisch nabootsen hoe zo’n dag voelt. Je dient een demonstratieverzoek in voor het gebouw van het ministerie. Je zult gehoorbescherming uitdelen, de 100 decibelgrens af-zetten, het verkeer niet hinderen, maar wel precies het ge-luid laten horen waar jouw dorp in moet leven. Mág dat? Nou, ‘nee’ dus. Het geluidsniveau is namelijk, jawel, te hoog.

Deze kafkaëske situatie is geen fictie, het is waar GroenFront! en de inwoners van Schinveld tegenaan liepen. Ze willen het ministerie van Defensie laten horen hoe het is om minimaal elf keer per dag een AWACS legervliegtuig over je huis te krij-gen. Dit is namelijk waar de dorpelingen in moeten leven. Al dertig jaar. En ja, het geluidsniveau is te hoog. Dat is het punt.

De gemeente Den Haag vindt dat de volksgezondheid en de openbare orde gevaar lopen. Het is een interessante vraag: mogen mensen onvrijwillig worden geconfronteerd met een demonstratie die een punt heeft, maar mogelijk schade ople-vert? Waar hebben we het dan over, wat kan dat zijn? Bewo-ners van Sellafeld die met radioactief besmet materiaal en stralingsmeters Londen bezoeken? Dat is gevaarlijk. Maar ook als ze met afzetlint en beschermende pakken aankomen? Mensen uit een oorlogsgebied die besluiten te laten voelen hoe het is als er een bom ontploft in je stad? Superlink! Maar wat als de explosie gecontroleerd is, op een afgezet veld? Aan-stootgevend, maar niet gevaarlijk.

Alles kan gevaarlijk zijn, maar om GroenFront! en de Schin-velders ondanks hun veiligheidsmaatregelen te vertellen dat ze mensen in gevaar brengen, is een beetje flauw en een berg hypocriet. Defensie deelt zelf heus geen gehoorbescherming uit in Schinveld.

Of ze mogen demonstreren merken we na onze deadline, maar eigenlijk is dat niet zo relevant. Of laat ik het anders formuleren: ik hoop eigenlijk dat de demonstratie níet door-gaat. Nu lijkt het me geweldig, hoor, ministeriemedewerkers met elf keer op een dag hun vingers in de oren. Maar als Den Haag het zou toestaan, zouden ze impliciet bevestigen dat het best moet kunnen, zo veel herrie. En daar wil ik ze wel gelijk in geven: het moet niet kunnen. Niet in Den Haag, en óók niet in Schinveld.

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

“Schaf burgerparticipatie bij infrastructuur af”

Dat zegt: Sjef van Groningen, wethouder in Duiven

Tekst Annemarie Opmeer

En van de pilotprojecten in de Inspraak Nieuwe Stijl zou het zijn, de burgerparticipatie bij het doortrekken van de A15 in Oost Nederland, van het knooppunt Ressen naar de A12. Maar het eindigde, na vijf jaar meedenken, in een deceptie voor de betrokken burgers. Minister Schultz Van Haegen besloot op 16 januari de aanvankelijke voorkeursvariant aan te leggen, een met veel nadelen, waar door burgers en lokale overheden goede oplossingen voor waren aangedragen. Sjef van Groningen, voorzitter van het bewonersoverleg en later wethouder in Duiven, was intensief betrokken bij het proces. Hij vindt: burgerparticipatie is mooi, maar als in de praktijk blijkt dat er niet geluisterd wordt, kun je het beter afschaffen.

Het pilotproject burgerparticipatie beviel jullie slecht?
“Het was heel lastig om bewoners bij elkaar te krijgen. Dankzij de aanleg van de Betuwe-lijn was hier enorm veel wantrouwen tegenover de overheid. Maar het lukte ons om een groep te vormen. We wilden geen actie voeren, maar positief meedenken. We werden

begeleid door het Centrum Publieksparticipatie, we hebben een zienswijze ingediend en zelfs Strukton zo ver gekregen dat ze een alternatief met een tunnel voor ons ontwikkelden. Het voelde goed. Maar dan merk je dat er besluiten genomen worden die helemaal los staan van wat je besproken hebt.”

Wanneer merkten jullie dat?
“Het begon al bij de startnotitie. Die was al niet van ons, maar daar stond ook nog eens een voorkeursvariant in. Een beetje vreemd, dat je een probleem nog niet eens hebt onderzocht, maar al wel een oplossing denkt te hebben. Daarna bleek dat de financiering niet goed geregeld was, nut en noodzaak niet helder waren gedefinieerd, dat het tracé snel nieuwe verkeersproblemen zou opleveren. Het project bleef wel doorlopen.”

Wanneer was het genoeg?
“Toen de Milieu Effect Rapportage verscheen. Die gaf de bewoners gelijk dat een aantal essentiële punten onvoldoende waren onderzocht, maar de minister schoof die MER terzijde en ging gewoon voor de variant die Provincie en Stadsregio vanaf het begin al wilden. Ik was toen wethouder geworden,

met burgerparticipatie in mijn portefeuille. De groep is toen gestopt met de inspraak. Het gaat namelijk niet om je zin krijgen, maar om iets terugzien van wat je gedaan hebt.”

Wat werkte er wel en niet?
“Burgerparticipatie volgens de Inspraak Nieuwe Stijl is een goed principe, met daarnaast de aanbevelingen van de Commissie Elverding om de plannen te ‘trechteren’ tot één uitkomst. Echter niet iedereen snapt het. Met name in de beleidslaag die direct contact met de burgers heeft, gaat het fout. Het was ook ook een probleem dat na de pilot de hele structuur verdween en we niemand meer konden vragen om hulp. Nazorg liet zeer te wensen over. En tot slot wordt het heel moeilijk gemaakt voor burgers om aan te tonen dat zij inderdaad weten waar ze het over hebben.”

Worden burgers niet geloofd dan?
“nnnnEr wordt snel gezegd dat burgers NIMBY’s zijn, maar dat blijkt helemaal niet het geval. Ze zijn heel goed in staat om het algemeen belang te behartigen. Ik heb gemerkt dat er heel veel expertise is. Als de overheid zich zou beperken tot faciliteren, binnen de kaders en budgetten die er gesteld zijn, dan zou je nu die A15 al hebben gehad. In plaats daarvan wordt door overheden die om politieke redenen het plan niet zien zitten, vaak gezegd dat een bewonersplan niet kan: te duur, niet haalbaar. Maar de cijfers mag je

daar dan niet van zien, omdat dat de concurrentiepositie aantast bijvoorbeeld. Met zulke vage berekeningen weet niemand meer waar ‘ie aan toe is.”

Dit is een breder probleem dus?
“Ja, want ook de Raad van State, die de laatste objectieve laag zou moeten zijn, leunt naar de kant van de overheid. Zeker nu met de crisis- en herstellwet de MER-studies en zienswijzen genegeerd mogen worden. Je ziet het bijvoorbeeld ook bij de Blankenburgtunnel, waar bewoners, Milieufederaties en anderen goed doordachte alternatieven bepleiten. Maar geen bestuurder durft toe te geven dat ze misschien een fout hebben gemaakt.”

Wat is het effect van het stuklopen van zo’n participatieproject?
“Allereerst heeft het gevolgen voor de leefomgeving, bij ons met een verschrikkelijke tracéligging vlakbij een mooie dorpskern. Ook heel slecht is de spanning in de samenleving. Dat bewonersplatform heeft zich vijf jaar lang netjes gedragen zoals de overheid vroeg, en men heeft ze keihard laten vallen. De teleurstelling en frustratie zijn enorm. Dat wantrouwen ten opzichte van de overheid, daar kom je nu nooit meer vanaf. En daar bovenop zie je dat andere bewoners de groep ook nog eens verwijten dat ze te netjes zijn geweest. De deelnemers voelen zich op twee manieren niet begrepen, niet door de overheid en niet door hun burens.”

Waar pleit je voor?
“Ik pleit ervoor het concept van de Inspraak Nieuwe Stijl en de Commissie Elverding ook echt uit te voeren, helemaal, in alle beleidslagen. En als dat niet lukt, het dan maar af te schaffen. Burgerparticipatie is zo een fopspeen. Het kost vreselijk veel tijd, geld en maakt mensen in het diepst van hun hart ongelukkig, meer dan als ze van tevoren zouden weten dat ze niets te zeggen hebben.” □

Discussieer mee op www.downtoearth-magazine.nl

Zandbergen

Klapt de CDA-top straks ook nog?

Henk Bleker was er. En hij klapte. Maxime Verhagen was er. En hij klapte. 1700 CDA-leden waren er. Ze zongen samen het Wilhelmus. In januari kwamen ze bijeen op een bijzonder congres met hoop op een heropleving van het christen-democratische gedachtengoed. Voor het terugvinden van eenheid. Of in ieder geval voor het terugvinden van het gevoel van een gedeelde identiteit. Het getergde CDA – bijna gehalveerd bij de vorige landelijke verkiezingen, daarna nog eens gehalveerd in de peilingen – hoopt zichzelf opnieuw uit te vinden langs de oude lijnen. Het begin van de discussie is veelbelovend. Een flinke club mensen uit alle hoeken van de partij leverde onder de naam ‘het strategisch beraad’ een mooi boekje af met groene en vriendelijke vergezichten. De cynische geluiden volgden, vanzelfsprekend, nog voordat de CDA-leden zich na het congres weer over het land hadden verspreid. Mooie woorden, maar wanneer gaat het CDA die waarmaken? Dat gaat inderdaad niet eenvoudig worden. Ik heb op deze plaats al eens geconstateerd dat het regeerakkoord niet eens een apart hoofdstuk heeft met de titel duurzaamheid, milieu, leefomgeving of een ander synoniem voor alles wat groen is en leeft maar niet in een huis woont. Het kabinet besloot bij zijn aantreden kernenergie te stimuleren en alle inspanningen op milieugebied terug te brengen naar de internationale normen. Niets meer daar bovenop, er is geen behoefte meer aan een voortrekkersrol. Henk Bleker verwierf al gauw naam met zijn visie op natuurbeheer en Maxime Verhagen legde de vooruitgang op duurzaamheidsgebied vooral in handen van het bedrijfsleven. Niet echt volgens het boekje van het strategisch beraad. Het zich opnieuw uitvindende CDA vindt groei alleen acceptabel als dat duurzaam kan. “Het CDA verzet zich tegen een blinde jacht op korte-termijnwinst en alles wat daarmee samenhangt”, schrijft het beraad. “Slagen we erin groei te combineren met een respectvolle omgang met natuur en milieu?” Een goede vraag, die om een antwoord schreeuwt. Intussen zijn de talloze krantenartikelen met oproepen om de crisis aan te grijpen als kans op een duurzamere wereld, oud papier. De VVD wil dat de overheid zich niet te veel mengt in problemen die de markt volgens haar veel beter kan opknappen en de PVV ziet de problemen niet als ze niet direct zichtbaar zijn. Het gaat niet eenvoudig worden. De CDA-aanvoerders moeten zich binnenkort door een volgende bezuinigingsronde heen slaan. Dé grote vraag: klappen ze dan nog steeds openlijk voor de mooie, groene teksten van het strategisch beraad?

Karen Zandbergen is politiek journalist bij Trouw. Ze schrijft elk nummer over milieu in politiek Den Haag.

Illustratie: Renée Gubbels

“Het gaat niet om je zin krijgen, maar om iets terugzien van wat je gedaan hebt”

Bayer moet risico’s bestrijdingsmiddelen openbaar maken

Bayer moet geheim onderzoek naar de risico’s van bestrijdingsmiddelen openbaar maken. Dat heeft het College van Beroep voor het bedrijfsleven bepaald in een zaak die Natuur & Milieu en Milieudefensie zes jaar geleden hebben aangespannen. Klaas Breunissen van Milieudefensie reageert verheugd: “De bewijslast dat bestrijdingsmiddelen geen gevaar opleveren, rust bij de industrie. Tot nu toe mochten bedrijven onderzoek naar risico’s geheimhouden met een beroep op concurrentiebelangen en bedrijfsgeheimen. Het gaat echter om essentiële informatie voor de burger over het milieu en de gezondheid, zodat de hoofdregel openbaarheid moet zijn, zoals de rechter in deze zaak nu heeft bevestigd.” Alle opgevraagde stukken zullen nu alsnog aan Natuur & Milieu en Milieudefensie moeten worden verstrekt.

Grote banken niet duurzamer

De Nederlands banken doen hun best om werk te maken van een sociaal en duurzaam beleid, maar vooral bij de grote financiële instellingen schiet het niet echt op. Dat blijkt uit de derde Eerlijke Bankwijzer, drie jaar geleden gestart door Oxfam Novib, Amnesty, FNV, de Dierenbescherming en Milieudefensie. ING, Friesland Bank, NIBC en Van Lanschot verbeterden hun beleid op het gebied van onder meer bonussen en investeringen in landbouw en visserij. ABN Amro, Aegon en Delta Lloyd hebben in 2011 nauwelijks of geen nieuw beleid doorgevoerd, terwijl ze op veel sociale en milieu-onderwerpen zwak scoren. Triodos en ASN Bank kwamen wederom als meest duurzame en sociale banken uit de bus. De als duurzaam bekend staande Rabobank scoort matig op het beleid voor dierenwelzijn, maar investeert wel actief in klimaatbeleid. Bovendien is de bank heel open over haar investeringen. Dat geldt niet voor ING en ABN Amro. “Het is teleurstellend dat klanten nog steeds niet weten waarin banken hun geld investeren. Verreweg de meeste banken houden dit angstvallig verborgen”, aldus projectleider Peter Ras.

Hoop voor Noordzeenatuur

Vanaf volgend jaar wordt een deel van de Noordzee voor natuur gereserveerd, zodat het ecosysteem zich kan herstellen van intensieve visserij. In andere gebieden van de Noordzeekust geldt een verbod op visserij die de bodem beschadigt. Dat staat in het akkoord Visserijmaatregelen Beschermde Gebieden (VIBEG) dat is ondertekend door natuurorganisaties, de visserijsector en staatssecretaris Henk Bleker. Het VIBEG-akkoord omvat de eerste twee Natura 2000-gebieden op zee waar Nederland maatregelen treft voor natuurbehoud. De Natura 2000-kustgebieden bestaan grotendeels uit ondiepe wateren met zandbanken, die gelden als kraamkamer voor het leven in zee. Het gebruik van de boomkor wordt in de Natura 2000-gebieden geleidelijk verboden. De garnalenvisserij zal verder moeten verduurzamen. De komende jaren moet duidelijk worden of de maatregelen voldoende zijn om de Noordzeenatuur te beschermen. Het akkoord loopt tot 2018. Daarna worden de maatregelen geëvalueerd.

+++ Veel supermarkten en winkels met huishoudelijke artikelen nemen bij de verkoop van een **nieuwe spaarlamp** de oude spaarlampen niet in, terwijl zij daartoe **wel verplicht zijn** +++ De Nederlandse overheid **subsidieert** al jaren de bouw en uitbreiding van **megastallen** in het buitenland, stelt Wakker Dier +++ Energiebedrijf Delta stelt het besluit over de bouw van de **nieuwe kerncentrale(s)** in Nederland met een paar jaar uit +++

Foto: Anita Tieleman

Vlammen protest tegen Blankenburgtunnel
Op zaterdag 28 januari protesteerden in Vlaardingen honderden mensen door middel van een fakkeltocht tegen de Blankenburgtunnel. Minister Schultz van Haegen besloot onlangs tot de aanleg van deze tunnel onder de Nieuwe Waterweg die de A15 met de A20 moet verbinden. Natuur- en bewonersorganisaties zijn fel tegen de tunnel omdat hiermee het laatste stukje groen in Midden-Delfland wordt vernietigd. Ook aan de andere kant van de A15, bij het Panterdensch Kanaal, werd geprotesteerd door middel van een fakkeltocht. Hier wil de minister de A15 verbinden met de A12 door middel van een brug over het kanaal. De demonstranten willen geen brug maar een tunnel om de Gelderse Lingewaard te sparen. Lees meer over de besluitvorming rond de A15 in Uitgesproken (pagina 8).

Bleker moet pijlen richten op bouwwereld

Staatssecretaris Bleker beschuldigt natuurorganisaties geregeld dat zij vruchtbare landbouwgrond inpikken, maar hij kan zich beter richten tot Bouwend Nederland. Meer dan tachtig procent van de 85 duizend hectare landbouwgrond die tussen 1996 en 2008 een andere bestemming kreeg, werd woonwijk, bedrijventerrein of verkeersknooppunt. Dat blijkt uit onderzoek van het Landbouw Economisch Instituut (LEI) in opdracht van dagblad Trouw. Slechts zeventien hectare landbouwgrond is in natuur omgezet, en achtduizend hectare is gebruikt als waterberging. Ook de mythe dat ‘vruchtbare’ landbouwgrond voor natuur wordt geofferd, blijkt onjuist. Juist relatief marginale gronden krijgen een natuurbestemming, terwijl bij de uitbreiding van steden of de aanleg van wegen helemaal niet naar de kwaliteit van de landbouwgrond wordt gekeken.

Bijlo spreekt...

... een damhert dat de Utrechtse heuvelrug op wil

“Hallo, met Dammie.”
“Dammie, met Vincent Bijlo, heb jij enig idee waar je nu bevindt?”
“Bijlo, van de Milieudefensie, die Bijlo?”
“Ja, die Bijlo, ik wil je even waarschuwen Dammie. Ben jij al in de buurt van de provincie Utrecht?”
“Hoezo? Moet er een zielig YouTube-filmpje gemaakt worden, daar zit ik nou helemaal niet op te wachten.”
“Waar ben je Dammie, waar ben je?”
“Effe kijken, hier staat 24, heb je daar wat aan?”
“Nee, ik heb de fietsknooppuntenroutekaart niet bij de hand. Heb je nergens een bordje ‘Welkom in de provincie Utrecht’ gezien?”
“Ik zag net ‘Tot ziens in Gelderland.’”
“Dan moet je nu onmiddellijk terug Dammie, onmiddellijk, je bent in levensgevaar. Damherten zijn niet meer welkom in Utrecht.”
“O, sinds wanneer is dat? Wat hebben we fout gedaan? Die PVV zeker weer?”
“Nee, die heeft er niets mee te maken, zwijnen mogen er ook niet meer in. Utrechts is vanaf nu slegs vir edelherten.”
“Nou, dat maak ik mooi zelf nog wel uit, die provincies hebben jullie bedacht, wij niet, hoe kan je nou verwachten dat wij dieren ons houden aan jullie grensjes?”
“Ga niet zo tekeer tegen mij Dammie, ik heb het niet bedacht.”
“Dat zijn zeker diezelfde gasten die de ganzen gaan vergassen,

behalve de edelganzen. Ik zeg jou dit Bijlo, het is een fascistisch bolwerk, die provincie Utrecht.”
“Nou nou, rustig Dammie, denk aan de lezers.”
“Niks lezers, Seyss-Inquart was er niks bij. Ik ga het Provinciehuis in de fik zetten, iemand moet het doen. Het bruine gevaar komt eraan!”
“Pas nou toch op Dammie, het was in Gelderland toch ook best leuk...”
“Je wil het gewoon niet zien he Bijlo, zo is Hitler destijds ook aan de macht gekomen, iedereen zei: Ach, het zal wel loslopen, nou dat liet het niet. Het begint er altijd mee dat ze iedereen die losloopt afknallen. De Damschreeuwer heeft er al voor gewaarschuwd, maar jullie waren allemaal doof, jullie...”
“Pang, pang, pang, pang!”
“Dammie, Dammie ben je daar nog? Dammmmieieieieieieieieie?”
“Eueueuh, ja Bijlo, ik ben er nog, ik ga terug naar Gelderland. Als de bliksem, ik heb net zo’n bruinjas omgelegd.”
“Een boswachter?”
“Ja, oooo, daar komt er nog één.”
Pang pang pang pang.
“Sorry mensen, dit bos is enkelt nog toegankelijk voor damherten en wilde zwijnen. De heuvelrug is voll!”

Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

ARCTISCHE OCEAAN

Drones onderscheppen walvisvloot

Amerikaanse militaire technologie in handen van milieuactivisten? Waarom niet?, dachten ze bij Sea Shepherd. In de strijd tegen de Japanse walvisjacht is alles geoorloofd. Vanaf het schip de Steve Irwin lanceren de walvis-activisten dagelijks een op afstand bestuur-bare drone. Dit op afstand bestuurbare vliegtuig heeft een bereik van zo’n 300 kilo-meter. Sinds deze luchtwaakhond de Arcti-sche wateren afspeurt met de aan boord aanwezige camera’s, is het voor de Japanse walvisvloot lastiger geworden om aan de vastberaden activisten te ontsnappen. De drone was een cadeautje van Bayshore Recy-cling, een Amerikaans recyclingbedrijf dat

zich hardmaakt voor de bescherming van be-dreigde diersoorten. “Het is altijd een lange, taaie achtervolging door de Arctische wate-ren”, zegt Sea Shepherd-voorman Paul Wat-son over het jaarlijkse kat-en-muisspel tussen de activisten en de walvisvaarders. “Maar dankzij deze drones hebben we nu een voor-deel: ogen in de lucht.” (Bron: Sea Shep-herd)

VERENIGDE STATEN

VS keuren ggo-maïs goed

Het Amerikaanse ministerie van landbouw heeft een genetisch gewijzigde maïssoort van Monsanto goedgekeurd. Die moet beter be-stand zijn tegen droogte. Monsanto wil het gewas nu testen op het Amerikaanse platte-land. Als de maïs het goed blijkt te doen, wacht het bedrijf een enorme markt. Elk jaar

gaat wereldwijd ongeveer 15 procent van de maïsogst verloren door droogte, in de VS is dat aandeel volgens Monsanto nog hoger. Maïs is het meest verbouwde gewas in de VS, goed voor 370.000 vierkante kilometer land-bouwareaal. Of het versleutelde gewas het commerciële potentieel waar kan maken is

nog maar de vraag. *The New York Times* leg-de beslag op een rapport waaruit blijkt dat ‘de plant het niet beter doet dan regionale varianten van gewone maïs’. Tegenstanders hebben ook meer fundamentele vragen bij het gebruik van monoculturen om droogte te bestrijden. (Bron: IPS)

AUSTRALIË

Australische mijnbouwer op non actief na rellen Indonesië

De Australische mijnbouwer Arc Exploration heeft zijn zoektocht naar goud in de bodem van het Indonesi-sche eiland Sumbawa tijdelijk stop-gezet. Het bedrijf deed dit nadat op Kerstavond anti-mijnbouwactivisten die tegen Arc Exploration demon-streerden, botsten met de politie. De

politie opende hierbij het vuur op de demonstranten. Drie kwamen om en negentien anderen raakten zwaarge-wond. De Indonesische mensenrech-tencommissie doet onderzoek naar het incident en heeft het bedrijf opgeroe-pen om haar activiteiten op te schor-ten zolang het onderzoek loopt. De

demonstranten van FRAT, een volks-front tegen mijnen, vrezen dat eiland-bewoners van hun land zullen worden verdreven voor een mogelijke goud-mijn. Ook denken ze dat goudwinning het grondwater zal vervuilen met alle gevolgen van dien voor de landbouw. (Bron: FOEI, The Australian)

CANADA

Satellieten onthullen groei Canadese teerzanden

De Amerikaanse ruimtevaartorganisatie NASA heeft satelliet-foto’s vrijgegeven die de snelle expansie van de teerzand-industrie in Canada aantonen. De grond in de Canadese pro-vincie Alberta bevat dikke lagen bitumen, een mengsel van zand en zware olie. Begin jaren ’80 werden die zogenaamde teerzanden maar op beperkte schaal ontgonnen, omdat het een duur proces is. Door de stijgende prijzen voor olie is de industrie in het laatste decennium aantrekkelijker geworden. Op foto’s van NASA’s Landsat-satelliet is die snelle expansie

duidelijk te zien. Tussen 1984 en 2000 groeiden de installaties op de oever van de rivier de Athabasca nauwelijks. Maar in de laatste tien jaar steeg de gebruikte oppervlakte snel. De ont-ginning trekt een zware wissel op het milieu. Behalve dat er bossen voor worden gekapt en er chemische stoffen in de grond en het water terechtkomen, slurpt de extractie van de olie ook veel water op. Voor de ontginning van olie uit de Canadese teerzanden wordt twee keer zoveel water gebruikt als de stad Calgary jaarlijks verbruikt. (Bron: IPS, Treehugger)

BRAZILIË

Stemming omstreden Braziliaanse boswet uitgesteld

Mede dankzij druk van groene organisaties binnen en buiten Brazilië, is het definitieve besluit over de omstreden Braziliaanse Boswet uit-gesteld tot maart. Door het wetsvoorstel staan beschermingsmaat-regelen voor het Amazonegebied op de tocht. De Braziliaanse rege-ring wil hiermee de agro-industrie ter wille zijn en economische groei bevorderen. Als de wet erdoor komt dan wordt de komende jaren naar verwachting een gebied bos gekapt of niet herplant dat ruim vier keer groter is dan Duitsland. Daarnaast krijgen boeren die inmid-dels al bijna 100 miljoen hectare land illegaal hebben gekapt, amnes-

tie. “De voorgestelde wetswijziging heeft een verwoestend effect op het Braziliaanse regenwoud, lokale gemeenschappen en plant- en diersoorten die er leven omdat ze plaats moeten maken voor vee-teelt en landbouw”, zegt Johan van de Gronden, directeur van het Nederlandse Wereldnatuurfonds (WNF). Van de Gronden is blij met het uitstel maar waarschuwt dat de strijd nog niet is gestreden. Een internationale petitie van het WNF tegen het controversiële wets-voorstel is door bijna 80 duizend mensen getekend. (Bron: WNF)

+++ **Ecuador:** rechter herbevestigt boete van 18 miljard dollar voor Chevron vanwege milieuvervuiling in het Amazonegebied +++ **Filipijnen:** petflespeertjes op zonne-energie verlichten sloppenwijken Manila +++ **Vereinigde Staten:** twee mega-zonnetorens ge-pland in woestijn van Arizona +++ **Europa:** Europol: handel in illegale en namaakpesticiden groeit. +++ **China:** Peking bestrijdt smog

met 70 duizend hectare nieuw bos +++ **Israël:** onderzoekers: wit LED licht ontregelt bioritme meer dan gloeilamp. +++ **Vereinigde Staten:** groep stadstuiniers vergroent busdaken in de Big Apple. +++ **Japan** met 77 procent koploper in hergebruiken van plastic +++

Marjan Minnesma heeft haast. De omslag naar een duurzame samenleving kan haar niet snel genoeg gaan. Met voordrachten, talloze gesprekken, maar vooral concrete projecten probeert ze die omslag in een versnelling te brengen. “We moeten echt in tien of vijftien jaar om, anders wordt het uitermate onaangenaam voor volgende generaties.” Tekst Freek Kallenberg Beeld Dinand van der Wal

“Ik zou willen dat ik tien levens had”

Marjan Minnesma is directeur van Urgenda, een stichting die Nederland van onderop wil verduurzamen. Vorig jaar stond ze op de eerste plaats van de Duurzame 100 van dagblad Trouw. Het is snel gegaan, zegt Minnesma zelf over haar eerste plaats. Twee jaar geleden eindigde ze nog ergens in de 70, daarna op nummer 9 en nu dus nummer 1. De actie Wij Willen Zon heeft hierin een grote rol gespeeld, denkt ze zelf. In vijf maanden tijd verkocht Urgenda 50 duizend zonnepanelen aan particulieren, scholen, bedrijven en kerken. De zonnepanelen kwa-

men uit China. Door gezamenlijk groot in te kopen, ook de omvormers en het Nederlandse montagemateriaal, werden pakketten een derde goedkoper dan op dat moment op de markt gangbaar was. Minnesma wilde met deze actie bewijzen dat het ook zonder hulp van de overheid of subsidies mogelijk is duurzame energie in Nederland van de grond te krijgen. Want zo zegt ze, subsidie is vaak helemaal niet nodig: “Duurzaamheid is bedrijfsmatig een goede propositie, als je het maar vanaf het begin integreert. Je moet niet eerst iets neerzetten en het daarna duurzaam maken. Dat is meestal duurder. Je moet dus slimmer nadenken. Dat gebeurt gelukkig steeds vaker, maar het moet veel sneller.”

Deze laatste woorden zal Minnesma tijdens het gesprek nog vaak herhalen. ‘Samen sneller duurzaam’, zo luidt niet voor niets het motto van Urgenda. Maar over die snelheid, of beter het gebrek daaraan, maakt ze zich zorgen. Waar komt die urgentie vandaan? Minnesma: “Op het gebied van klimaat moeten we echt haast maken. Als het klimaat op een aantal punten kantelt, gebeuren er onomkeerbare dingen die invloed hebben op alles om ons heen. Dat zou rampzalig zijn. Daarnaast gaan bossen en ecosystemen naar de knoppen, worden de zeeën leeggevist en raken grondstoffen en landbouwgronden uitgeput. Gelukkig is er de afgelopen tien jaar al veel veranderd. Er is een groot besef dat men

echt anders moet gaan produceren. Unilever, TNT en Albert Heijn maken die omslag en bij steeds meer bedrijven wordt duurzaamheid geïntegreerd in de bedrijfsvoering. Ook onder burgers leeft het besef. Duurzaamheid is mainstream geworden. Maar zeker op het gebied van energie gaat het niet hard genoeg. Een bedrijf als Shell probeert de omslag naar een volledig duurzame energievoorziening te vertragen tot 2050, maar we hebben helemaal niet tot 2050! We moeten echt in tien of vijftien jaar om, anders wordt het uitermate onaangenaam voor volgende generaties.”

Wat kan Urgenda hier aan doen?

“Wij willen samen met mensen een stap zetten, concreet zorgen dat er iets gebeurt. Er zijn genoeg mensen met goede en revolutio-

naire ideeën, ook in Nederland. Maar vaak komen ze niet aan de bak, omdat ze tegen allerlei belemmeringen oplopen. Wij bedenken samen met deze koplopers projecten waarbij ze zich kunnen laten zien en proberen die belemmeringen weg te nemen. Daarnaast werken we nu met relevante partijen aan grotere stappen voor de komende 10 jaar.”

Urgenda heeft een agenda met concrete doelen voor de komende dertig jaar. Volgens deze lijst hadden er onder andere nu al 10 duizend elektrische auto's moeten rijden. Valt het je tegen dat dit niet gelukt is?

“Nee, zo denk ik niet, zo kijk ik niet naar dingen. Eerder andersom. Ik ben heel blij met wat we hebben gerealiseerd, wat we

doen. Je hebt vaak geen flauw idee waar je aan begint. Neem de actie Wij Willen Zon. Je weet niet of mensen 20 procent willen aanbetalen, of mensen gaan aanhaken om die 10 megawatt te halen. Je begint en je zorgt dat je onderweg alle beren van de weg aftikt en uiteindelijk kom je wel waar je wil wezen. Maar we hebben geen jaarplan. Ik weet niet wat ik dit jaar allemaal ga doen. Ik heb wel allemaal ideeën. Maar ik kijk ook waar de energie zit, waar ik tegen iemand oploep die ook dat pad bewandelt. Ik heb wel het einddoel voor ogen, ik weet waar ik heen wil en ook waar ik meters wil maken. De versnelling op het gebied van elektrische auto's

gaat nu komen, nu de auto's eindelijk op de markt komen.”

Urgenda wil een omslagpunt in de samenleving creëren. Die omslag ligt bij 1 à 2 miljoen mensen. De natuur- en milieubeweging heeft bijna het dubbele aantal leden. Dat zou dus geen probleem moeten zijn.

“Als die mensen echt anders gaan denken en doen heeft dat een enorme impact. Maar ook onder leden van natuurorganisaties zitten veel mensen die lekker in hun BMW blijven scheuren en vijf keer per jaar op vakantie gaan. Die maken jaarlijks 25 euro per jaar over, want dat is goed voor de walvissen. Op de een of andere manier hebben we de knoppen nog niet gevonden om die mensen er van te overtuigen dat een duurzamer leven leuk en hip is. Dat het niet nodig is om hiervoor met de kachel laag en vijf truien aan wortelkauwend op de bank te zitten.”

Maar ze zullen toch minder moeten vliegen, een andere auto rijden. Waarom niet zeggen dat het wel wat minder kan?

“Het is gewoon niet waar. Ja, vliegen is voor- ➔

Geboren: 1966, Wormerveer
Opleiding: Bedrijfskunde aan de International College of Business Administration (BBA) en Henley Brunel University in Londen (MBA). Rechten en filosofie aan de Universiteit Utrecht.
Werk: projectmanager bij Slot en Partners en Novem. Campagnedirecteur bij Greenpeace. Onderzoekscoördinator bij het Instituut voor Milieuvraagstukken (IVM) en daarna aan het Center for Innovation en Corporate Sustainability (CIMO), beide aan de Vrije Universiteit. Directeur van Dutch Research Institute For Transitions (Drift/Erasmus Universiteit) en directeur van Urgenda.
Woont: in Noordbeemster. Getrouwd en 3 kinderen

→ lopig nog een probleem. Maar als we allemaal zonnepanelen op ons dak leggen, lid worden van een windcoöperatie, een elektrische auto rijden, dan hoeft het helemaal niet altijd minder, wel anders! Een elektrische auto is zelfs sneller, trekt veel harder op en je hebt tegenwoordig ook heel coole modellen. Dus, nee ik denk niet dat het handig is om te propageren dat het minder moet. Dat heeft iets zurigs, daar creëer je eerder weerstand mee dan dat je er iets mee wint. Daarom denk ik dat nieuwe organisaties zoals Urgenda, met een bedrijfsmatige en hippere uitstraling, op dat gebied onder mensen meer kunnen bereiken dan de oude milieubeweging.”

Waarin verschilt Urgenda van de ‘oude’ milieubeweging?
“Urgenda is opgericht vanuit Drift, het onderzoeksinstituut voor transities in Rotterdam. We onderzochten wat er nodig is om de samenleving te transformeren naar een die wel houdbaar is en waar je prettig kunt leven. Wat betekent dat voor de manier waarop we wonen, werken, voor het verkeer, enzovoorts? Om die transities ook daadwerkelijk in gang te zetten is Urgenda opgericht. Niet door met een opgeheven vinger te zeggen wat er niet goed gaat en anders moet, maar door te kijken welke bedrijven het al goed doen en die te helpen het nog beter te doen en anderen zo te inspireren. Dan zie je dat enorm veel koplopers tegen het systeem aanlopen. Je helpt hen alleen al door hen in contact te brengen met soortgenoten, zodat ze weten dat ze niet alleen zijn. Of door een markt voor hen te genereren, zoals met de zonnepanelen. We zijn dus veel meer gericht op het bedrijfsleven en op concrete projecten dan de milieubeweging. Die komen meestal niet op een bouwplaats, zitten niet met de gemeente om tafel om bij de plannen voor een nieuwbouwwijk te adviseren hoe het

anders kan. We hebben hetzelfde doel, maar kiezen voor een heel andere aanpak.”

Je hebt zelf een aantal jaar bij de ‘oude’ milieubeweging gewerkt als campagne-directeur van Greenpeace. In Trouw zeg je dat je daar weg bent gegaan omdat je niet meer wilde dwarsliggen en wijzen op de dingen die misgaan. Klopt dat?
Lachend: “Wat journalisten schrijven heb je niet in de hand. Ik heb een enorm fijne tijd gehad bij Greenpeace. Als campagnedirecteur had ik zowel de inhoudelijke afdeling, het actieteam als de wetenschappelijke staf onder mijn hoede. Enorm interessant, ik heb daar heel veel geleerd. Maar het klopt wel dat ik nu vooral wil werken aan positieve dingen. Greenpeace en Milieudefensie doen heel nuttig werk, maar ik denk dat ik zelf bij Urgenda nu meer verschil maak.”

Welke rol hebben de milieuorganisaties volgens jou?
“Zij zijn degenen die druk op het systeem houden en de bedrijven die echt achter blijven onder de loep nemen en zo nodig aan de schandpaal nagelen. Door hun omvang hebben ze de naam een bepaalde slagkracht te hebben waardoor ze ook indruk maken op bedrijven. Dat moeten ze vooral blijven doen, dat helpt ons ook enorm.”

Urgenda werkt vooral aan praktische oplossingen. Moet er voor een duurzame maatschappij niet ook op institutioneel niveau veel veranderen?
“Jawel, maar dat doe je niet alleen door voor-

stellen of stukken te schrijven. Vaak zijn daar juist praktische initiatieven voor nodig. Het klinkt soms wat plat wat Urgenda doet omdat je alleen leest over die 50 duizend zonnepanelen, maar er zit veel meer onder. We zijn echt bezig met transities. Primair is dat een andere manier van denken en doen. Van andere waarden die boven komen drijven. Maar dat gaat niet vanzelf. Dat moet je een beetje voorleven. Daarom hou ik heel veel voordrachten, spreek de hele dag met mensen, maar je zult het ook concreet moeten laten zien. Zo hoop je mensen te infecteren. Ik zou alleen willen dat ik 10 levens had.”

Heb je voor een transitie niet ook de politiek nodig?
“Tenslotte wel, maar dit kabinet heb ik opgegeven. Daar moeten we geen aandacht aan besteden, onze tijd niet mee verdoen. De lokale en regionale overheden willen vaak wel, dus daar praten we wel mee. Maar je moet er wel klaar voor zijn op het moment dat er wel een kabinet zit dat de transitie naar een duurzame energievoorziening en samenleving wil maken.”

Een ambtenaar vertrouwde mij onlangs toe: “het is toch gek dat Minnesma onze tegenstander is”. Ervaar je dat zo?
Resoluut: “Ik ben niet hun tegenstander. Ik ben helemaal nergens tegen. Ik ga alleen mijn tijd niet verdoen aan Den Haag. Daar worden momenteel geen meters gemaakt. Daar wordt vooral geremd. Maar er zitten ook heel veel goede mensen die wel wat wil-

len, maar die kunnen niks op het moment. Ik wil snelheid maken. En ik heb maar een dag van 20 uur en die wil ik zo nuttig mogelijk inzetten en dat is niet Den Haag.”

Twintig uur?
“Ja, ik heb niet veel slaap nodig. Overdag ben ik vooral met mensen aan het praten, verhalen vertellen, projecten runnen... Na 9 uur ‘s avonds beantwoord ik e-mail, schrijf ik voorstellen en wat er zo al op papier moet gebeuren. Ik haal het maximale uit een dag.”

Heb je dan nog wel tijd voor andere dingen? Je kinderen, vrienden, hobby’s?
“Vergeet m’n man niet! Er wordt natuurlijk wel eens gemord, maar ik ben bijna elke ochtend thuis. Sta half 8 op, haal de kinderen uit bed, geef ze ontbijt, doe de staarten in, hang de rugzakken om. Om half 9 is mijn man uit bed gerold en die brengt ze dan naar school. Ik ben dus nooit voor 10 uur op een afspraak. Doordeweeks ben ik nog twee avonden onderweg voor mijn werk. Alleen de dinsdagavond is heilig, dan ga ik naar mijn orkest in Amsterdam, ik speel hobo. Dat is de enige hobby die ik heb volgehouden.

den. En de vrijdagavond, zaterdag en zondag ben ik er ook voor het gezin. Naar de muziekles, de voetbal, het huishouden...”

Heb je je van jongs af aan ingezet voor het milieu?
“Mijn opa was boer dus ik ging veel het veld in. Vogels kijken, beestjes redden en zo. Ik wilde ook dierenarts worden, dat is waarschijnlijk de vertaling van een jong kind die iets met natuur wil doen. Dat heb ik tot mijn 18de volgehouden. Toen hoorde ik dat je daarvoor allemaal dierproeven moet doen. Dat wil ik niet, kan ik ook niet. Dan maar geen dierenarts, dacht ik. Toen heb ik voor bedrijfskunde gekozen. Dat is vrij breed en ik dacht: misschien kan ik binnen het bedrijfsleven iets veranderen.”

Je deed je afstudeeropdracht bedrijfskunde bij Shell. Heb je daar iets te kunnen veranderen?
“Als je dertig jaar blijft hangen misschien wel, maar daar had ik geen tijd voor. Dat bedrijf is enorm hiërarchisch. Ik mocht een informatiesysteem opzetten voor de raad van bestuur, maar als groentje mag je daar

niet met de hoogste baas overleggen. Terwijl ik voor hem een systeem moest ontwikkelen. Dat werkte dus niet. Veel mensen bleken hun werk ook helemaal niet leuk te vinden, maar het betaalde goed. Er heerste geen opgewekte spirit, daar had ik geen zin in. Toen ben ik rechten en filosofie gaan studeren. Na mijn studie heb ik me direct op duurzaamheid gestort.”

Je hebt in 2006 meegeschreven aan de duurzaamheidsparagraaf van de PvdA. Is een Kamerzetel je volgende stap?
Met nadruk: “Ik ben geen lid van de PvdA, van geen enkele partij. Ik zie momenteel ook geen enkele reden om in de Tweede Kamer te gaan zitten. Ik zeg vaak gekschend: misschien als ik 60 ben of zo. Ik sluit het niet bij voorbaat uit. Maar het lijkt me eerlijk gezegd een vreselijk bedrijf. Men is vooral bezig de poten onder elkaars stoelen uit te zagen en op elke slak wordt zout gelegd. Het debat gaat te vaak over hoofd-doekjes, briefjes en andere stomme dingen. Niet over hoofdzaken. Je wordt veel teveel afgeleid door de media die hijgerig achter elk nieuwtje aanhollen. Nu kan ik precies doen wat ik wil.”

En als ze je vragen als minister?
“Alleen als ik minister van duurzaamheid mag zijn.” Vervolgens hard lachend: “Maar dan wil ik wel dat de rest meewerkt! Dus een zakenkabinet waar ik zelf de mensen mag uitzoeken, zou wellicht nog een optie zijn. Maar in het huidige bestel denk ik niet dat ik het verschil ga maken.” □

“Het is niet handig om te propageren dat het minder moet. Dat heeft iets zurigs, daar creëer je weerstand mee”

Het huidige financiële systeem kraakt in haar voegen. Europese landen kunnen steeds moeilijker aan kredieten komen om hun tekorten te dekken, banken vertrouwen elkaar niet meer en houden hun geld in kas. Een wereldwijde recessie dreigt en is in een aantal regio's al ingezet. Europese regeringsleiders hollen van topconferentie naar crisisoverleg om het bankroet van lidstaten te voorkomen en de euro te redden. Maar is het systeem

wel te redden en is het wenselijk? Henk van Arkel denkt van niet. Als directeur van de milieuorganisatie Aktie Strohalm constateerde hij in de jaren zeventig al dat een financieel systeem waarin particuliere banken onbeperkt geld kunnen scheppen onhoudbaar is. Door de rente die ze hiervoor ontvangen, is er een constante stroom geld van arm naar rijk, van mensen die geen geld hebben naar mensen en instellingen met vermogen. Dan is het van belang wat die rijken met dat geld doen. Lange tijd

hebben zij dit productief aangewend. Het werd geïnvesteerd in nieuwe producten en diensten waardoor de koopkrachtige vraag toenam. Het probleem ontstaat volgens Van Arkel als in de jaren 80 en 90 vrijwel alle beperkingen op het creëren van geld door particuliere banken en andere instellingen opgeheven worden. “Maar je kunt niet onbeperkt geld en dus nieuwe schuldtitels verzinnen, de aarde is eindig. Door intellectuele eigendoms-

rechten, imago's, en privatiseringen van publieke goederen zijn er wel telkens nieuwe markten gevonden, maar er is een grens aan wat mensen acceptabel vinden. Het kan niet exponentieel groeien. Het enige waar exponentiële logica in zit is speculatie. Dat is wel een manier om geld bezig te houden, en dat is precies wat er de afgelopen jaren is gebeurd.”

Systeemcrisis
“In feite is hierdoor het dak van het systeem afgeblazen”, zegt Harry te Riele, onderzoe-

ker van systeeminterventies voor een duurzame samenleving. “Lange tijd is het financiële kapitalisme zoals dat aan het eind van de Tweede Wereldoorlog is ontworpen heel succesvol geweest. Maar we zijn nu in een fase van ‘overkapitalisme’ beland, van een teveel aan kapitalisme. Het geld en de handel in financiële producten is zo omvangrijk en dwingend dat het haar wil oplegt aan alle andere maatschappelijke systemen, aan de landbouw, de zorg, de bouw, energie, het transport, alles. Dat gaat knellen. Vooral nu steeds meer sectoren beseffen dat we een

duurzame weg in moeten slaan en de financiële sector daarin nauwelijks interesse toont.” Volgens Te Riele wordt het financiële systeem nu tot de orde geroepen. “Door de Occupy-protesten, maar ook door de regeringen die de enorme vrijheid van de financiële sector weer wat proberen in te perken. Wellicht dat het huidige financiële systeem het hierdoor nog tien, twintig, dertig jaar volhoudt, maar tenslotte zal ze zich moeten aanpassen en worden vervangen door iets nieuws.”

Dankzij de financiële crisis ontstaan overal lokale munten. Deze gemeenschapsmunten kunnen duurzaamheid een impuls geven.

Tekst Freek Kallenberg

Lokaal geld als recept voor de crisis

→ Hoe een nieuw financieel systeem eruit ziet, is volgens Te Riele niet te zeggen. “Wel moeten we ons realiseren dat er aan het huidige geld duizenden jaren van geld-varianten vooraf zijn gegaan. Het is dus zeer onwaarschijnlijk dat het geld dat we nu hebben voor eeuwig blijft bestaan. Er is een groeiende onderstroom van gemeenschappen en initiatieven die complementaire muntsoorten ontwikkelen. In het huidige politieke debat, maar ook van economen, krijgen deze initiatieven weinig aandacht. Terwijl ik denk dat hier een belangrijke sleutel tot vernieuwing ligt.”

Zuid-Amerika

Henk van Arkel is die mening al jaren toegegaan. Omdat de kritiek van Strohalm op het rentedragende geldsysteem weinig weerklank vond, besloot men de beperkte tijd en energie volledig te richten op het onderzoeken en ontwikkelen van alternatieve geldsystemen. Strohalm werd de Social Trade Organisation (STRO) en is inmiddels onderdeel van een wereldwijd netwerk van initiatieven en onderzoeksinstellingen op het gebied van gemeenschapsgeld en sociale economie. “Er is niet heel veel ervaring met rentevrij geld. En zolang mensen niet zien dat het werkt willen ze er niet aan”, meent Van Arkel. Zelf was hij met STRO de afgelopen jaren vooral in Zuid-Amerikaanse landen actief. “De behoefte aan gemeenschapsmunten is vooral in de periferie van de kapitalistische wereldeconomie groot. Daar hebben veel mensen en gemeenschappen vaak weinig of geen geld, terwijl ze wel over vaardigheden, grond en andere productiemiddelen beschikken. Je ziet dan vanzelf lokale ruilnetwerken ontstaan, vaak met eigen complementaire munten. Door deze te bestuderen, maar ook door advies en hulp te bieden, hebben we hier enorm veel ervaring mee opgedaan.” De laatste jaren heeft STRO veel tijd geïnvesteerd in het ontwerpen van software die

deze lokale ruilnetwerken kan faciliteren. “Veel netwerken lopen vast op een enorme bureaucratische rompslomp”, legt Van Arkel uit. “Daarom hebben wij software ontwikkeld die het mogelijk maakt transacties digitaal te verrekenen.” Van Arkel is net terug uit Uruguay waar hij op uitnodiging van de centrale overheid heeft geholpen met de opzet van een landelijk betalingssysteem, C3-Uruguay genaamd. Het door STRO ontwikkelde C3-model is getest in verschillende landen, onder verschillende condities. Het richt zich op het vergroten van de lokale circulatie en het verkrijgen van kortetermijnkrediet voor het midden en kleinbedrijf, legt Van Arkel uit. “Vaak worden orders pas na 2 of 3 maanden betaald.

Transitie door Brixton pound

Het lokale bestuur van de Londense deelgemeente Lambeth wil, geïnspireerd door de Transition-beweging, de wijk Brixton een economische en sociale impuls geven door de invoering van de Brixton pound. Deze lokale muntsoort kun je kopen met de gewone pond en gebruiken op de lokale markt en in zo’n 200 winkels. De winkeliers kunnen er hun lokale belastingen mee betalen. Lokale vestigingen van grote ketens zijn uitgesloten van deelname. Doel van de lokale overheid is immers om de lokale economie te stimuleren. Er is nu zo’n 30 duizend Brixton pound in omloop. Om deze lokale muntsoort een extra impuls te geven, wil de lokale overheid nu een deel van het salaris van haar ambtenaren in Brixton pound uitbetalen. Deze kunnen hiermee hun belastingen betalen of winkelen en lunchen in de buurt. Door 10 procent bonus te geven, moet dit voor hen aantrekkelijk worden. Omdat het maken van het papieren geld vrij kostbaar is heeft Qoin samen met de Londense New Economics Foundation geholpen bij de ontwikkeling van een digitaal platform. Hierdoor kun je nu ook per sms en binnenkort met een app betalen. Je stuurt een sms met pincode, naam winkel en bedrag naar een centraal nummer en 6 seconden later ziet de winkelier dat de Brixton pounds op zijn rekening zijn bijgeschreven.

www.brixtonpound.org

Ondertussen moet je als ondernemer wel je leverancier, personeel en vaste lasten betalen. Daar kun je een kortetermijnkrediet voor afsluiten, maar dat is duur, en banken geven vaak niet thuis. Hierdoor komen vooral de kleinere ondernemers in de problemen en blijft veel economisch potentieel onbenut of moet zelfs afgebouwd worden. “Bij C3 is dit niet het geval. Ondernemers in het C3-netwerk betalen elkaar met punten. Deze punten zijn inwisselbaar tegen de nationale munt, want ze moeten tenslotte ook hun huur, belasting en energie betalen. Om te voorkomen dat veel punten weglekken uit de lokale economie kost dit wisselen geld. Om betalen in punten aantrekkelijk te maken, maakt de overheid van Uruguay het nu mogelijk dat ondernemers ook hun belastingen, energie, water en andere goederen en diensten in punten kunnen betalen. In Uruguay is dat goed mogelijk omdat veel publieke diensten en voorzieningen nog in handen zijn van de overheid.

Veilige waardedragers

“In feite zou je Griekenland ook zo’n systeem toewensen”, zegt Edgar Kampers. “Dat land hoeft helemaal niet terug naar de drachme, het zou enorm geholpen zijn met zo’n C3-systeem. Maar een premier die bij Goldman Sachs vandaan komt, bedenkt dat uiteraard niet.” Kampers heeft jarenlang bij STRO gewerkt, stond aan de basis van het Amsterdamse lokale geldsysteem Noppes en is tegenwoordig een van de twee directeurs van Qoin. Een organisatie die lokale gemeenschappen helpt bij het opzetten van lokale muntsoorten. “In Griekenland ontstaat momenteel een enorme ruilhandel. Het probleem is dat hiervoor veilige waardedragers nodig zijn. Je moet lokaal geld niet gemakkelijk na kunnen maken, of een computersysteem niet zo maar kunnen hacken. Op het moment dat de nood hoog wordt, zijn mensen immers tot alles in staat. In de Londense wijk Brixton zijn bij de biljetten van de lokale Brixton pound wel 16 veiligheidskenmerken ingebouwd, waardoor hij moeilijker is na te maken dan de officiële Sterling pound. (zie kader) Bij de opzet van een community currency komt veel kijken, weet Kampers. “Je moet niet

“Het financiële systeem wordt nu tot de orde geroepen”

alleen de ICT op orde hebben, maar ook de juridische aspecten goed regelen, letten op privacy. Soms moet je toestemming hebben van de Nederlandse Bank, deals sluiten met de Belastingdienst of de Sociale Dienst. Door onze kennis en ervaring kunnen wij, vaak in samenwerking met STRO, daarbij helpen.” Sociale cohesie Momenteel werkt Kampers in Amsterdam-Oost samen met de gemeente, woningbouwverenigingen, bewonersorganisaties en lokale bedrijven aan een gemeenschapsmunt voor de buurt. “Het is een relatief arme buurt met veel nationaliteiten. Maar er wordt ook veel vrijwilligerswerk verricht, alleen blijft dat vaak beperkt tot de eigen gemeenschap. Voor de gemeente en woningbouwverenigingen is het interessant om hier meer dwarsverbanden in aan te brengen. Een lokale munt kan hierbij helpen. Het idee is dat je deze kunt verdienen door klusjes te doen voor elkaar, of voor de buurt. Deze munten kun je weer uitgeven aan je buurman, of je kunt ze ver-

zilveren in de buurt bij het zwembad, de bioscoop en lokale winkels. Wellicht wordt het straks mogelijk hiermee een deel van je huur of lokale belastingen te betalen.” Behalve lokale overheden zijn in Nederland zorgverzekeraars en pensioenfondsen geïnteresseerd in alternatieve muntsoorten. Qoin is één van de partijen achter Caire.nu, dat wordt gesteund door onder andere PGGM, CZ en de Rabobank. Caire.nu is een landelijk zorgsysteem waarin de deelnemers elkaar betalen met Caire-Credits; 6 credits zijn gelijk aan een uur. “De vraag naar professionele zorgdiensten zal de komende decennia blijven toenemen”, legt Kampers uit. “Het is daarom belangrijk dat we meer voor elkaar gaan doen op basis van wederkerigheid. We bouwen een marktplaats waar vraag en aanbod elkaar vinden. De punten en waardering die je met klussen opbouwt kun je voor je eigen (latere) behoefte inzetten dan wel inruilen voor goederen of diensten in de lokale economie.” Volgens Kampers kunnen zorgverzekeraars op deze manier enorm veel geld besparen. →

“Rente zorgt voor een constante stroom geld van arm naar rijk”

Barteren is het uitwisselen van goederen of diensten zonder dat hier geld voor wordt betaald. Vandaag de dag zijn er wereldwijd circa 400 duizend bedrijven aangesloten bij één of meerdere barternetwerken. Bijna alle Fortune 500 bedrijven vallen hieronder. In totaal zijn er bijna 750 commerciële en corporate barternetwerken operationeel in de wereld. *Time Magazine* schatte de totale omzet van de barter-industrie in 2008 op zo’n 10 miljard dollar, met een verwachte groei van 15 procent voor 2009.

Naast deze barternetwerken bestaan er wereldwijd zo’n vijfduizend *community currencies*. In Nederland zijn er 125 ruilsystemen met eigen muntsoorten bekend.

ook een zekere diversiteit hebt. Op dat punt heb je een optimale veerkracht. Voor muntsoorten geldt hetzelfde.” En er is nog een goede reden om te kiezen voor meerdere geldsoorten. Wie betaalt bepaalt. Omdat tegenwoordig niet de overheid maar banken en financiële instellingen het geld scheppen, bepalen zij ook waar het aan uit wordt gegeven. Op bedrijfsniveau, maar ook steeds meer op nationaal en internationaal niveau. Overheden lopen nu aan de leiband van het kapitaal, bankiers worden als technocraten aangesteld om schuldenlanden te saneren. In het belang van de bevolking? In ieder geval niet in het belang van de lokale economie. Op het moment dat lokale overheden of gemeenschappen zelf geld gaan creëren, kunnen zij ook bepalen waarvoor het wordt ingezet. Misschien niet het meest efficiënt, wel democratisch. □

www.qoin.org
www.socialtrade.nl
Harry te Riele schreef het essay *Denken over systeem finance*:
www.lerenvoorduurzameontwikkeling.nl/content/denken-over-systeem-finance-essay.

eens zo’n gekke gedachte. Het kan in ieder geval een enorme impuls zijn voor de transitie naar duurzame energie.“

Veerkracht

De *community currencies* zullen nooit volledig het huidige geldsysteem vervangen. “Natuurlijk heb je nog steeds de euro nodig”, zegt Kampers. “Je wilt immers ook een computer of mobiele telefoon kunnen kopen. Ik verwacht dat er een waaier aan muntsoorten gaat ontstaan, elk voor specifieke doeleinden. Euro’s, dollars en yens voor de internationale handel. Lokale of regionale muntsoorten voor goederen en diensten uit de directe omgeving en specifieke muntsoorten voor bijvoorbeeld zorg of energie.” Economen zullen hier tegen inbrengen dat dit enorm inefficiënt is omdat het leidt tot veel ingewikkelde verrekening en afgeschermden markten. “Dat is het in zekere zin ook”, beaamt Kampers. “Maar belangrijker dan de vraag of samenlevingen efficiënt zijn, is de vraag of ze veerkrachtig zijn. Vergelijk het met ecologische systemen. Monoculturen, zoals sojaplantages zijn economisch heel efficiënt. Maar als de oogst mislukt, omdat er bijvoorbeeld een ziekte uitbreekt, ben je mooi de klos. Als je dan nog negen andere gewassen hebt staan, is dat minder erg. Nu kan negen gewassen te veel zijn omdat de opbrengst per gewas wel heel gering is. De kunst is dus om een evenwicht te vinden waarbij de opbrengst redelijk is, maar je

E-punten

Ook voor duurzame initiatieven kan gemeenschapsgeld een uitstekende oplossing zijn. Particulieren of lokale gemeenschappen die bijvoorbeeld zelf hun duurzame energie willen opwekken, krijgen bij banken vaak nul op rekest als ze daarvoor een lening af willen sluiten. Bovendien wordt zo’n initiatief door een rentedragende lening veel minder aantrekkelijk, omdat rente kan oplopen tot de helft van de kosten. Qoin onderzoekt momenteel in groter verband hoe een alternatief geldstelsel van e(nergie)-punten hier een oplossing voor kan bieden. Particulieren of lokale gemeenschappen richten gezamenlijk een coöperatie op. Iedereen legt een geldbedrag in waarmee de windmolen of zonnecentrale kan worden aangeschaft. Voor je investering krijg je geen geld, maar energiepunten. Hiermee betaal je je energie, maar omdat de windmolen of zonnecentrale veel meer stroom levert dan jij gebruikt, hou je ook heel veel punten over. Die kun je vervolgens besteden bij lokale winkeliers of andere bedrijven. Die moeten ook hun stroomrekening betalen en dat kan met de e-punten waar jij mee betaalt. “Interessant wordt het als e-punten gezien gaan worden als vermogen”, zegt Kampers. “Als men bijvoorbeeld pensioenen voor een deel in e-punten gaat vastleggen. Gezien de onzekerheid over de waardeverstheid van de huidige pensioenen is dat binnenkort niet

Pieter van Harinxma thoe Slooten, 45
Bedrijf: GreenCab
Motto: Duurzaamheid in woord én daad

Duurzaamheid in woord én daad. Dat is het credo van Pieter van Harinxma thoe Slooten van GreenCab, een taxionderneming in de regio Utrecht. Niet zomaar een taxibedrijf, maar één met een nadrukkelijke visie voor de lange termijn. “Zorg voor kwaliteit en zorg voor een betere wereld gaan bij ons hand in hand en in woord én daad. Door een duurzaam vervoersalternatief aan te bieden helpen we mee met het verbeteren van de luchtkwaliteit.” Een derde deel van het volledige wagenpark van GreenCab (70 auto’s) is 100 procent elektrisch en met acht langzame- en vier snelladers is GreenCab tevens het grootste laadstation van Europa. Hiermee fungeert het bedrijf als proeftuin voor de overheid. Daar blijft het niet bij. “We gaan zonnecollectoren en windmolens op ons platte kantoordak plaatsen en zo zelf schone energie opwekken. Dat gebruiken we vervolgens in onze laadpalen, verkopen we aan naastgelegen bedrijven en gebruiken we middels de batterij van een elektrische auto en via transformatoren in onze eigen huizen”, is de ambitie. “Het voelt goed om schoon te rijden én straks je huis te verwarmen. De fossiele brandstoffen raken op en alles wat je zelf kan opwekken en opvangen is winst. Dergelijke eigen initiatieven zijn nodig om een trend in gang te zetten: We zijn een pionier en worden nog wel eens aangekeken alsof we van Mars komen, maar ik wil mijn verantwoordelijkheid pakken en heel praktisch bezig zijn met de voetafdruk die ik op deze wereld achterlaat.”

“We worden nog wel eens aangekeken alsof we van Mars komen”

“Belangrijker dan de vraag of samenlevingen efficiënt zijn, is de vraag of ze veerkrachtig zijn”

Onhaalbare ideeën voor een toekomst vol honger

In het futuristische *Algatura* zijn mensen een symbiose met algen aangegaan en staat licht gelijk aan voedsel.

Denken voorbij stadslandbouw en varkensflats, dat wil Stroom met hun meerjarenprogramma **Foodprint**. **Food Forward**, de laatste tentoonstelling, laat ons nadenken over wat voedsel is, wat rechtvaardigheid is en hoeveel we willen opgeven in tijden van schaarste.

Tekst **Annemarie Opmeer** Beeld **Stroom**

Ik voel me wat *overdressed* als ik, voor de verandering in overhemd met jasje, Stroom binnenloop. Het kunst- en architectuurcentrum aan de Hogewal in Den Haag heeft een lage, houten balie, betonnen vloeren, een kapstok in een hoek ('je tas kan achter de balie hoor, als je dat wilt tenminste'), en een koffieautomaat waar 50 cent in gaat. De tentoonstellingsfolder is een simpel boekje met een nietje, en de entree is gratis. Maar vergis je niet, Stroom heeft een ambitieuze doelstelling. Naast tentoonstellingen, organiseert de stichting lezingen, debatten, workshops en excursies. Dit alles om een open platform te zijn voor prikkelende ideeën over de stedelijke omgeving. Er is een biblio-

theek, een documentatiecentrum en een 'time bank' waar kunstenaars klussen en dingen kunnen ruilen. Maar ik kom voor *Food Forward*, de laatste tentoonstelling in het meerjarenprogramma *Foodprint* over de toekomst van voedsel in de stedelijke omgeving. In een bescheiden tentoonstellingsruimte, verspreid over twee verdiepingen, is het werk van zeven makers bijeengebracht, waarvan twee duo's. De curator zelf, Karen Verschooren, verzorgt vandaag als uitzondering de rondleiding en ook zijn vier van de makers aanwezig.

Jagen in de supermarkt
De introductie is een video getiteld *The Hunt*, op een muur naast een trap waar je, als je niet uitkijkt, zo voorbij loopt.

De Duitse Christian Jankowski toog met pijn en boog een supermarkt in om op voedsel te jagen. Dit werk is exemplarisch voor de tentoonstelling. De werken zetten je aan het denken op een manier die de folder 'realistische vervreemding' noemt. Realistische trends of ideeën zijn doorgevoerd tot futuristische en radicale scenario's, sommigen nog dichtbij, sommigen heel ver weg. Maar allemaal trachten ze om onze toekomstige honger te stillen op een ethische manier. "We wilden met deze tentoonstelling terug naar het basisidee achter *Foodprint*", vertelt Verschooren. Het programma startte in 2009, geïnspireerd door het boek *Hungry City* van Carolyn Steel. Voedselvoorziening is normaal gesproken onzichtbaar voor stadsbewoners. Wat als we die terugbrengen in de stad? "Deze werken tonen geen oplossingen, of utopieën, maar stellen voedsel en de mens in de stedelijke omgeving naast elkaar en onderzoeken die wrijving."

Licentie voor vleeseters
Een voorbeeld van 'dichtbij' zijn de werken *The Meat License Proposal* en *Black Market Pudding* van de Brit John O'Shea, zelf ook aanwezig om vragen te beantwoorden. "Ik ben bezig met een wets-

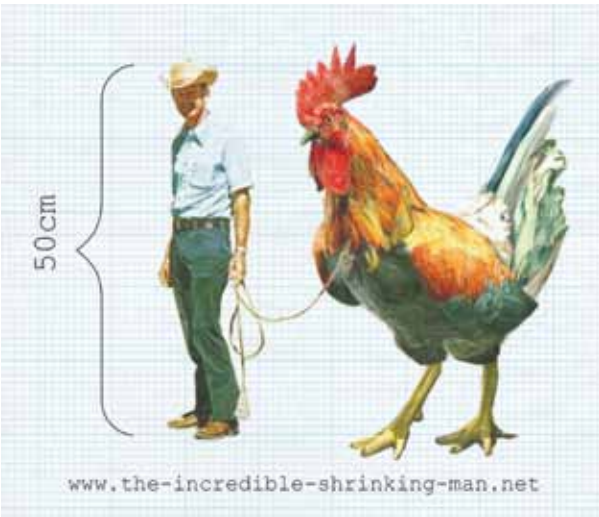
→ voorstel”, licht hij een muur vol documenten van *The Meat License* toe. Zo’n licentie om vlees te eten, zou je kunnen krijgen je als je onder begeleiding een dier doodt. Als je vlees eet, zou je net zo comfortabel moeten zijn met het doden van een dier, is zijn gedachte. In de bijbehorende audiofragmenten met reacties wordt pijnlijk duidelijk dat we dat niet zijn. Veel mensen verwerpen het voorstel door te wijzen op hun ‘recht’ om vlees te eten – iets dat door de documentenmuur niet ondersteund wordt.

“In de praktijk verandert de wet vooral naar aanleiding van wat bedrijven op de markt brengen”, zegt O’Shea. *Black Market Pudding*, een tentoongestelde bloedworst gemaakt van het bloed van een levend varken, is zijn antwoord daarop. De bijbehorende folder belooft een schoon geweten. De commerciële insteek van het werk zet aan tot denken over wat ons geweten dan doet opspelen. Is het genoeg dat het dier niet sterft, als het niets zegt over de kwaliteit van leven? “Dit is een nicheproduct, en geen oplossing voor de problemen”, zegt O’Shea, en hij voegt ironisch genoeg toe: “als je in dit product gelooft, dan heb je een schoon geweten.”

Staatsrantsoenen

Ver weg in de toekomst geplaatst, zijn de twee werken van Michael Burton & Michiko Nitta in hun project *The Feast After Agri*. In *The republic of salivation* nemen we een kijkje in een arbeidershuis uit 3010, met staatsrantsoenen in een tijd van extreme voedselschaarste. Wat gebeurt er bovendien in het lichaam als een mens op zetmeelblokken moet leven?

In hun andere werk, *Algaculture*, is de maatschappelijke kwestie meer op de achtergrond aanwezig, en wetenschap de hoofdzaak. Het toont een ‘solarium’ voor genetisch aangepaste mensen

Van links naar rechts: *The incredible shrinking man* van Arne Hendriks; *Black market pudding* van John O’shea; poster tentoonstelling met *Foragers* van Dunne en Rabi

met, net als sommige dieren, fotosynthetische algen in het lichaam. Nitta: “Licht staat dan gelijk aan voedsel. De batten zouden dan gaan over het ‘recht op licht’.” Burton: “In al deze werken gaat het over wat je wilt opgeven om iedereen te voeden, aan vrijheid, aan menselijkheid, aan integriteit van je lichaam.”

Wat dat betreft lijkt het werk erg op *The Foragers*, van Anthony Dunne en Fiona Raby, helaas wat weggestopt in de etalage van de bibliotheek. Het toont een scenario om iedereen te voeden in een overbevolkt 2050: door middel van genetische aanpassing kan de mens cellulose verteren en de wildernis eten.

Zo groot als een kip

De benedenverdieping is gereserveerd voor Arne Hendriks, met *The Incredible Shrinking Man*, een lopend project dat onderzoekt wat er gebeurt als mensen vijftig centimeter groot zouden zijn. Veel speelser en minder duister dan de andere werken, en, zo lijkt het, met minder aandacht voor wrijving, en meer voor oplossingen. Hoewel de bedoeling van het vervreemdende scenario vooral is om ruimte te bieden voor onverwachte denkrichtingen.

“Kleine mensen hebben zo veel minder voedsel en dus ruimte nodig”, legt Hendriks uit. De ruimte is gevuld met van alles en nog wat: een brood zo groot als een tafel, een kippenren met twee kip-

pen, een balkontuintje, tanks met genetisch manipuleerbare zebravisjes, zodat ze het hongergevoel zouden kunnen remmen. Voor de opening liet Hendriks zelfs een struisvogel slachten. “Daar voelde ik me wel echt even slecht over...”

Maar de bedoeling was niet het onderzoeken van dát sentiment, maar de relatie van de kleine mens tot zijn voedsel en ruimte. Een zonnebloem is zo groot als een tafel, hoe eet je dan met elkaar? Kippen zijn dan zo groot als struisvogels, hoe gaat slachten dan? De bedoeling is dat bezoekers bijdragen, dat de ruimte vol komt te hangen met ideeën.

Critical Design

‘Het zou een vergissing zijn te denken dat deze projecten door hun futuristische karakter het probleem ontwijken. Integendeel, ze stellen oplossingen voor door het probleem te herdefiniëren en bestaande systemen op de spits te drijven’, formuleert de folder. We hebben het hier over ‘Critical Design’, speculatieve ontwerpvoorstellen die onze aannames over producten uitdagen. *Food Forward* onderzoekt of we wel de juiste vragen stellen. Realistisch en haalbaar kunnen dus beperkingen zijn die oplossingen in de weg staan. Sta jezelf toe te denken voorbij grootschalige high-tech voedselproductie versus kleinschalige stadslandbouw.

Dit is ook wat het ‘Voedseltribunaal’ beoogt. Het afsluitende debat van het *Foodprint* programma vindt plaats op 5 april. Zie www.stroom.nl. Twaalf visies op voedsel en de stad in 2050 zijn te lezen in *Food for the city, a future for the metropolis*. Verkrijgbaar vanaf april, zie www.naipublishers.nl □

John O’Shea:
www.meatlicence.org.uk en
www.blackmarketpudding.co.uk
Burton & Nitta:
<http://afteragri.co.uk>
Dunne & Rabi:
www.dunneandraby.co.uk
Arne Hendriks:
www.the-incredible-shrinking-man.net

Televisie veroveret het landschap

De paradox van energie-efficiëntie stelt dat de komst van een energie-efficiënte technologie meestal niet tot minder maar tot meer energieverbruik leidt. Dat komt omdat zuiniger technologie dikwijls nieuwe mogelijkheden of toepassingen met zich meebrengt. De televisie is daarvan een goed voorbeeld. Hoewel een LCD-televisie per vierkante centimeter schermoppervlak zuiniger is dan een klassieke beeldbuis, bracht de komst van de technologie geen zuiniger televisietoestellen met zich mee. De vooruitgang in energie-efficiëntie werd in plaats daarvan omgezet in steeds grotere beeldschermen.

Die trend heeft intussen zijn grenzen bereikt. Televisieschermen kunnen niet tot in het oneindige groter worden, want ze moeten ook nog in de huiskamer passen. Maar de paradox van energie-efficiëntie laat zich zo gauw niet kisten. De evolutie van LCD- naar LED-technologie (een zuiniger variant van de LCD-televisie) maakt opnieuw grotere beeldschermen en nieuwe toepassingen mogelijk. Alleen duikt het resultaat daarvan nu buiten de muren van de woonkamer op, in de vorm van het digitale reclamepaneel.

Voor al de digitale billboards doen de wenkbrauwen fronsen. Ze hebben meestal een schermoppervlakte van 50 tot 100 vierkante meter, al werd er in Den Haag onlangs eentje aangeknipt van meer dan 260 vierkante meter. Het energieverbruik van deze schermen is navenant. Een Amerikaans onderzoek uit 2010 berekende dat een doorsnee LED-billboard tussen de 60 duizend en 320 duizend kilowattuur per jaar verbruikt. Dat is ongeveer 10 tot 45 keer meer dan een traditioneel reclamepaneel dat ’s nachts wordt verlicht met halogeenlampen, of evenveel als 280 tot 1.500 televisies.

Het energieverbruik ligt een stuk hoger dan wat je louter op basis van de schermgrootte zou verwachten, omdat digitale reclamepanelen moeten opboksen tegen het daglicht en daarom een erg hoge helderheid vereisen. Digitale billboards zijn een gedroomde kans voor adverteerders en een goudmijn voor reclameverkoopers. Ze tonen geanimeerde advertenties die geen enkele consument kan wegzappen. Bovendien kan het scherm aan meerdere adverteerders tegelijk worden verhuurd, die omwille van de grotere impact toch evenveel betalen als voor een exclusieve, statische advertentie.

Natuurlijk zullen digitale billboards op hun beurt efficiënter worden. Een winst die logischerwijze zal worden uitgevlakt door het groeiende aantal reclameschermen, en door billboards met steeds grotere afmetingen. Het netto resultaat kan alleen maar meer energieverbruik zijn. Energieverbruik dat er zonder de efficiënte LED-technologie nooit was geweest.

Kris De Decker is oprichter van Lowtech magazine.
www.lowtechmagazine.be

Lowtech

De milieubeweging vergrijst. Organisaties richten zich sterk op langdurig lidmaatschap of donateurschap, terwijl de jongere generatie daar niets mee heeft. Wat te doen? Tekst Dirk Janssen Beeld Rick Nederstigt/ANP

Drie manieren om niet te vergrijzen

(en één reden om het wel te doen)

“Koop je een kerstboom bij IKEA, steun je een lokaal natuurgebied”

De grootste groep leden van Milieudefensie is tussen de 45 en 70 jaar oud. Daarmee zijn we niet meer de jongsten. En we zijn niet de enige. Het VERA-programma *Vroege Vogels* doet elk jaar onderzoek naar de demografie van natuur- en milieuminnend Nederland. Ook daar ontwaren ze een vergrijzende tendens. “De generatie onder de 40 is niet zo snel bereid om zich voor langere tijd vast te leggen aan een bepaalde organisatie”, verklaart eindredacteur Joost Huijsing. “Dat is gewoon voorbij. Net als massademonstraties. Het was heel leuk, maar het is niet meer van deze tijd. Dat betekent niet dat de jonge generatie niet meer betrokken is bij de natuur. Het uit zich gewoon anders.” De generatie jonger dan 40 jaar stemt met de voeten. Voor deze generatie is een langdurig lidmaatschap net zo vreemd als een vaste telefoon of vaste baan. Als het je niet bevalt, dan ga je ergens anders heen. Dat geldt ook voor hun betrokkenheid bij natuur en mili-

eu, denkt Joost Huijsing. “Je zult wat moeten bedenken om hun betrokkenheid te kanaliseren. Daarin moeten we creatief in zijn.” Hier vier suggesties.

1 Vergeet lidmaatschap, ga voor eenmalige bijdragen

Eenmalige bijdragen, Milieudefensie heeft het er niet zo op. “Als we voor een concrete actie een kaartje invouwen in *de Volkskrant* zijn de kosten relatief hoog”, zegt Rob Spaargaren van de afdeling Fonds- en Ledenwerving. “Daarom zetten we vooral in op donateurs met een doorlopende machtiging.” Uitsluiten doet Milieudefensie eenmalige bijdragen overigens niet, nuanceert Spaargaren. “Voor concrete doelen zoals een advertentie tegen megastallen of de rechtszaak tegen Shell vragen we wel om eenmalige bijdragen. Dat is ook zeer succesvol.” Natuurmonumenten zet vaker in op eenmalige donateurs. De organisatie loopt terug in aantal leden. Maar vooralsnog merken ze daar erg weinig van in middelen, omdat ze dat met individuele giften opvangen. Rita Op-

penhuizen van Natuurmonumenten legt uit dat er nu een hele generatie jonge gezinnen aankomt die graag de natuur in trekt, maar niet aan vastigheid is gewend. Die mensen doneren wel voor iets heel specifiek. “Mensen die rond een natuurgebied wonen betalen voor het herstelplan of concrete projecten. Bijvoorbeeld bij de ‘s Gravenlandse buitenplaatsen. Er zijn nu ruim 1700 donateurs die extra geld geven voor de noodzakelijke werkzaamheden in dit gebied. Op jaarbasis is dit een opbrengst van meer dan 100 duizend euro.” Bij de Loonse en Drunense duinen vraagt Natuurmonumenten om donaties voor de schaapskudde die nodig is om het gebied open te houden. Ook deed Natuurmonumenten samen met IKEA een actie. Koop je een kerstboom bij IKEA, steun je een lokaal natuurgebied. En kerstbomen zijn erg in trek bij jonge gezinnen. Soortgelijke samenwerkingen had Natuurmonumenten ook met de Hema en het maandblad *Libelle*. Eenmalige donateurs zijn soms dus best een goed idee.

2 Schakel de internet-gemeenschap in

Ja, het internet. Cyber. Het antwoord op alles, dus ook op vergrijzing. Freek Bersch communiceert voor Milieudefensie op Facebook en Twitter. E-mailen doet hij ook, maar dat beschouwt hij niet meer als ‘nieuwe media’. Hij regelt online spelletjes bij campagnes over onder andere megastallen en de maximum snelheid op snelwegen. Het doel van die spelletjes is dat mensen de boodschap van een campagne meekrijgen en die vervolgens via sociale netwerken delen met hun vrienden. Op deze manier probeert Bersch de 40 min-generatie te bereiken in hun natuurlijke habitat. Vervolgens moet deze doelgroep ook actief bijdragen aan een campagne. Eenvoudig is dit niet. “Er is een hippe nieuwe term voor hoe het niet moet: *Slacktivism*”, legt hij uit. “Dat is een samentrekking van to slack

(lanterfanten) en activism (activisme). Het is heel makkelijk om met een muisklik mensen een petitie te laten tekenen, maar iedereen weet inmiddels dat je zo een paar duizend handtekeningen bij elkaar hebt. Je moet zorgen dat mensen actief iets bijdragen, want de impact van je actie hangt sterk samen met de hoeveelheid moeite die deelnemers er in steken.” Een voorbeeld van een geslaagde digitale actie is volgens Bersch een actie uit 2010 waarbij deelnemers op Europees niveau een verbod op illegaal gekapt hardhout mede wisten af te dwingen. De deelnemers werd gevraagd een foto van zichzelf met hun favoriete plant te nemen. Een stukje meer werk dan een muisklik, maar dan zagen de eurocraten ook dat er achter elke naam een gezicht en een verhaal schuilging. Een andere geslaagde actie vond hij die in de campagne tegen megastallen, waar de on-

line gemeenschap gezamenlijk een dubbele pagina advertentieruimte in *de Volkskrant* en *Trouw* betaalde. Ja, dan moet je een bedrag over maken. Daarmee laat je zien dat het je menens is. Op dit moment leveren online acties niet heel veel op in termen van geld of nieuwe leden. Maar dat komt volgens Bersch omdat er nog niet vol overtuiging voor de nieuwe media gekozen wordt. Meestal gaat het grootste deel van het budget toch nog naar drukwerk en andere oude media op de afdeling fonds- en ledenwerving, waar Bersch niet bij was ondergebracht. Tot de laatste reorganisatie die hen bij elkaar in dezelfde afdeling zette. “We zitten momenteel op een omslagpunt”, zegt Bersch. “Het zegt veel dat onze Facebookpagina in het afgelopen jaar van 700 naar 3000 leden is gegaan.” Greenpeace is al een stapje verder. Zij hebben nu een pool van 140 duizend cyberacti- ➔

“Er komen steeds meer oude mensen bij, we kunnen dus spreken van een groeimarkt”

→ visten in Nederland. Het resultaat van anderhalf jaar werk. Christien de Jong beheert die pool. Ook zij beschouwt het als haar missie om te zorgen dat het engagement verder gaat dan een muisklik. Voor hun campagne ‘detox’ tegen het vervuilen van rivieren in China door Adidas en Nike vroeg Greenpeace sympathisanten nieuwe logo’s te ontwikkelen voor deze bedrijven. “Dat leverde alleen in Nederland al meer dan honderd inzendingen op. Er zit heel veel creativiteit in die groep”, zegt De Jong. Voor hun nieuwe campagne “Win een megaton!” kunnen mensen via hun postcode opzoeken of er misschien kernaafval in hun buurt wordt gedumpt. Vervolgens kunnen ze online vuilniszakken bestellen met het waarschuwingsteken voor radioactiviteit erop als signaal naar de buurt. Ze krijgen ook de mogelijkheid om hun lokale wethouder een protestbrief te sturen. De truc van digitale campagnes is dat ze ook daadwerkelijk tot actie oproepen. De combinatie van snelle informatie via sociale media en een concrete, persoonlijke actie slaat erg aan. Volgens Christien de Jong trouwens ook bij de generatie boven de 40.

3 Begin jong en creëer een route naar oud

Milieudefensie heeft een jongerenorganisatie, Jongeren Milieu Actief. Op papier een vereniging met 170 leden, maar volgens coördinator Thessa Meylis doet dat de realiteit weinig eer aan. “Er is onder jongeren enorme veel interesse voor milieu, maar ze willen zich eigenlijk nauwelijks vastleggen. Daarom zweeft er om die 170 leden een enorme groep vrienden die heel graag meedoet.” Als JMA bijvoorbeeld iets op een school organiseert, krijgen ze snel grote aantallen leerlingen mee. Alleen lid worden is een probleem voor deze groep. Daarom heeft JMA ook een “doe mee”-lijst voor sympathisanten, waardoor ze het contact niet verliezen. De grootste groeiende groep binnen de mili-

eubeweging is volgens Vroege Vogels de Lifeguards van het Wereld Natuur Fonds (WNF), een groep donateurs tussen de 12 en 18 jaar oud. Recht tegen de vergrijzende trend in. En het zijn met 10 euro per jaar ook echte donateurs. “Deze groep bestaat pas twee jaar”, zegt Lot Folgering van het WNF. “Dus dan is het niet gek dat we hard groeien.” Het WNF richt zich al lang op jonge mensen. Vanaf een jaar of 3 kun je al bij de Bamboekidz van het WNF terecht en krijg je de verwondering over de natuur met de paplepel ingegoten. In de leeftijd van 6 tot 12 heeft het WNF een programma voor Rangers, dat meer is toegespitst op deze doelgroep. Maar voor kinderen ouder dan 12 jaar had het WNF eigenlijk lange tijd niks. Die bleven buiten beeld tot ze zelf weer kinderen begonnen te krijgen. Nu is de leeftijdsgroep tussen 12 en 18 niet de meest makkelijkste, maar blijkbaar lukt het toch om die groep te bereiken. “Het geheim is om echt heel goed je doelgroep te kennen”, zegt Folgering. Via sociale media uiteraard. En celebrities die populair zijn bij die specifieke doelgroep. “Je moet Carice van Houten bijvoorbeeld niet voor de Bamboekidz neerzetten. Wie het wel goed doet? Het hangt voor deze doelgroep heel erg samen met de actualiteit. Dus het verschilt bijna per dag.”

Folgering merkt aan de Lifeguards dat ze heel erg graag zelf actief mee willen doen. Ook offline. “We hadden op een bepaald moment mensen nodig om bruinvissen te tellen in het IJsselmeer. Dat bleek enorm aan te slaan bij de Lifeguards. Ook fotografie vinden ze geweldig. Schrijf een fotowedstrijd uit en je hebt die hele leeftijdscategorie mee.” Ook de applicatie “kom in actie” op de website van het WNF doet het bij jongeren goed. Daar kunnen bezoekers hun eigen idee voor een actie uploaden en online geld mee inzamelen. Dat heeft erg veel weerklank, uiteraard bij de internetgeneratie.

OF Accepteer dat milieu niet voor jongeren is

Hoewel de grootste groeiende groep eco’s in de jonge leeftijdscategorie zit, denk Joost Huijsing van Vroege Vogels niet dat we ons nu massaal op tieners moeten storten. Een sms-actie op zijn tijd is leuk, maar interesse voor het milieu gaat vaak gelijk op met het krijgen van kinderen. Het zijn de dertigers waar we het van moeten hebben. De groep waar Natuurmonumenten zich op richt dus. Precies ook de mensen die op de Facebookgroep van Milieudefensie afkomen. “De echo van de babyboom begint nu aan kinderen”, stelt Huijsing. “Dus we zouden gouden tijden tegemoet kunnen gaan.” In hun persbericht zet Vroege Vogels ronkend dat het aantal leden van natuurorganisaties daalt naar het niveau van 2000, maar zegt Huijsing relativerend, dan hebben ze het echt over vaste leden. Oude stijl. En dat zijn er met 3.9 miljoen nog altijd enorm veel. Tien keer meer dan alle politieke partijen bij elkaar. En groter dan bijvoorbeeld de ANWB. “Bovendien”, drukt Huijsing ons op het hart, “komen er steeds meer oude mensen bij. We kunnen kunnen eigenlijk spreken van een groeimarkt. Zelf ben ik ook een van die bejaarden die nog lid wil zijn van Milieudefensie.” □

Henk Vlijm, 35
Bedrijf: Groenedaken.net en Optigroen Dak- en Gevelbegroeiing
Motto: Groen? Dan ook echt groen!

“Onbenutte daken zijn echt onzin”, zegt Henk Vlijm, eigenaar van Optigroen Dak- en Gevelbegroeiing, dat gericht is op groene daken, daktuinen, dakbestrating en gevelbegroeiing voor de professionele markt. Drie jaar geleden merkte hij een toenemende vraag naar groene daken in de particuliere sector en richtte daarom groenedaken.net op, een website gericht op de verkoop van groene daken uitsluitend voor de particuliere markt. “Al die bebouwing in ons land is niet goed voor de natuur. Iedere vierkante meter die je wegkaapt en volbouwt heeft effect op de waterbalans in ons land. Bovendien merken we dat men het zat is om vanuit de huiskamer tegen prefab-schuurtjes aan te kijken. Men wil meer groenbeleving. Groene daken zijn dan de uitkomst. Het is gezonder, reguleert warmte en kou (nee, isoleert niet!) en is goed als waterbuffering.” Greenwashing, daar heeft Vlijm een broertje dood aan. “Als een bedrijf bij ons komt voor dakbegroeiing enkel en alleen omdat ze zo gezegd groen willen zijn om daar commercieel een slaatje uit te slaan, gaan we daar niet in mee. Dan kun je net zo goed een bordje ‘wij zijn groen’ bij de deur zetten. Dat is hetzelfde. Als je jezelf als groen bedrijf profileert, moet dat ook terugkomen in de bedrijfsvoering en in de duurzame materialen die je gebruikt. We sporen dan ook altijd aan tot meer. Doen we zelf ook, want dat is niet meer dan logisch. Wil je jezelf als groen neerzetten, dan moet het ook echt groen zijn.”

“We sporen altijd aan tot meer”

Vliegen op voedsel?

Lufthansa stopt voorlopig met het bijmengen van biokerosine voor vluchten tussen Hamburg en Frankfurt. De reden: de vliegmaatschappij kan onvoldoende biobrandstoffen vinden en is bang verzeild te raken in het conflict met voedsel. Is dit het begin van het einde voor biokerosine of een adempauze?

Tekst Han van de Wiel

Meneer Suwarto dacht slapend rijk te worden. Zijn akkertje van 0,8 hectare plantte hij een aantal jaar geleden helemaal vol met Jatrophastruiken. De jaarlijkse oogst, olierijke noten die geschikt zijn om biodiesel van te maken, dacht hij te kunnen verkopen aan PT Waterland International, een investeringsmaatschappij van Nederlandse ondernemers.

Waterland en zijn samenwerkingspartner Jatenergy spelen een belangrijke rol in de wereld van biokerosine. Zo vlogen vliegtuigen van Lufthansa het afgelopen halfjaar bijna 1200 keer tussen Hamburg en Frankfurt op een mengsel van fossiele en biokerosine die was gekocht van Jatenergy en Waterland International. Een deel daarvan kwam van de Jatrophastruiken van meneer Suwarto. Maar voor hem pakt het proefproject van Lufthansa niet goed uit.

Suwarto woont in Tiram, een dorp op het Indonesische eiland Java. Als leider van de lokale boerencoöperatie haalde hij vele leden over zijn voorbeeld te volgen. De 'money tree' zou

ze rijk maken. Nu zit Suwarto met de gebakken peren. Volgens hem leveren de Jatrophanoten weinig op en Waterland neemt lang niet de hele oogst af, zoals beloofd. Had hij maar maïs geplant, verzucht hij, daarmee had hij drie keer zo veel kunnen verdienen. Andere boeren waren voorzichtiger en plantten rijen maïs tussen de Jatrophastruiken. Maar de twee meter hoge struiken houden alle zonlicht tegen, zodat de maïs verpieterde in de permanente schaduw. Coöperatieleden die zich door Suwarto lieten overhalen Jatropa te planten zijn zo kwaad op hem, dat hij zich nog nauwelijks durft te vertonen in het dorp. "Ik zit gevangen tussen twee vuren", zegt Suwarto, die als opzichter voor Waterland werkt.

Voedselverdringing

Onlangs bezocht Geert Ritsema van Milieudefensie de dorpen die in de Jatrophadroom geloofden en tekende bovenstaande verklaringen op. Deze maand presenteerde Milieudefensie hierover het rapport *Biokerosine: Take-off in the wrong direction*.

Ritsema is bezorgd over het gebruik van biobrandstoffen voor de luchtvaart. "Ik heb kunnen constateren dat het verbouwen van brandstofgewassen leidt tot verdringing van voedselgewassen. Nu nog op kleine schaal, maar de vraag van de vliegtuigmaatschappijen naar biokerosine begint pas."

Een van de problemen met Jatropa is dat het risico voor 100 procent bij boeren als Suwarto ligt, terwijl Waterland hem een inkomensstijging van 400 procent had beloofd. Ritsema: "Hij is dus gewoon belazerd. Zijn lot wordt via Waterland verbonden met de fluctuerende prijzen op de internationale →

→ oliemarkt. Als deze trend zich doorzet, zullen veel kleine boeren in ontwikkelingslanden dat economisch niet overleven.” Voor hij Jatropha verbouwde, produceerde Suwarto voedsel voor de lokale markt, met veel stabielere afzetmogelijkheden en prijzen. Bovendien gaat de teelt van Jatropha ten koste van voedselproductie. “Als de prijs van Jatropha omhoog gaat, wordt dat probleem alleen maar groter.”

Nauwelijks klimaatwinst

Tegenover de negatieve sociale gevolgen staan nauwelijks positieve klimaateffecten van biobrandstoffen – en daar was het toch om te doen. De luchtvaartindustrie claimt dat biobrandstoffen klimaatneutraal zijn, dus geen CO₂ produceren. Volgens een studie van adviesbureau CE Delft veroorzaken biobrandstoffen echter “onontkoombaar evenveel niet-CO₂-klimaateffecten als gewone kerosine.” Dat betekent dat ze hooguit tot halvering van klimaateffecten leiden. Net als gewone kerosine zorgt ook biokerosine immers voor sluierbewolking die ontstaat uit de condensstrepen van vliegtuigen en voor ozon door de uitwerp van stikstofdioxiden op grote hoogte. Ozon heeft in de hogere atmosfeer een sterk klimaatopwarmend effect. De organisatie Natuur en Milieu stelt in zijn Luchtvaartvisie dat biobrandstoffen slechts ‘beperkt soelaas’ kunnen bieden voor de luchtvaart en gaat een stapje verder dan CE. Zelfs bij een onrealistisch scenario dat alle vliegtuigen voor 100 procent op biobrandstoffen zouden vliegen en de optimistische veronderstelling dat die biobrandstof een CO₂-rendement van 50 procent heeft, is de klimaatwinst per saldo hoogstens zo’n 25 procent, zegt Natuur en Milieu. “Bovendien gaan alle luchtvaartmaatschappijen er van uit dat het vliegverkeer jaarlijks blijft groeien”, vult Ritsema aan. “Het onderdeel dat de luchtvaartindustrie levert aan de

emissie van broeikasgassen blijft dus stijgen. Zelfs het gebruik van 100 procent biokerosine verandert daar niks aan.”

Zo groot als België

De vraag naar biokerosine kreeg in juli 2011 een ferme impuls door de publicatie van de Europese Commissie van het rapport *Flight path*. De Commissie formuleert hierin een nauw omschreven doel: in 2020 moeten Europese vliegtuigmaatschappijen samen 2 miljoen ton biokerosine per jaar gebruiken. Peter Oosterveer noemt de Europese doelstelling ‘fors’. Het daarvoor benodigde areaal – volgens Friends of the Earth Europe is een oppervlakte land nodig ter grootte van België – vindt hij meevallen. “Maar de vraag is: waar ga je die gewassen telen, en om welke gewassen gaat het? De gevolgen verschillen per gewas en per gebied waar je produceert.” Oosterveer is als universitair hoofddocent verbonden aan Wageningen Universiteit. Hij houdt zich bezig met de gevolgen van biobrandstoffen voor de internationale handels-

verhoudingen en het perspectief van ontwikkelingslanden. De meeste biobrandstofproductie komt voor rekening van oliepalm en suikerriet. De Europese Commissie heeft ‘redelijk uitgewerkte’ duurzaamheidscriteria voor biobrandstoffen, zegt Oosterveer. “Daarmee kun je wel aan de slag in ontwikkelingslanden.” Er gelden volgens hem wel belangrijke randvoorwaarden. “Op welke grond produceer je palmolie? Als het om voormalig regenwoud gaat, is er een negatieve milieupact in toename van CO₂ en verlies van biodiversiteit.” Maar de grootste negatieve gevolgen treden op bij het aanplanten van oliepalmen op veengronden. “Daarvoor wordt de grondwaterstand verlaagd, zodat de veenlaag ontbindt en er enorm veel klimaatgassen vrijkomen.”

Ongrijpbare voedselzekerheid

Het probleem van de Europese criteria voor biobrandstoffen is volgens Oosterveer dat ze alleen over milieu gaan, niet over de sociale gevolgen van biobrandstoffen. “Die zijn bewust achterwege gelaten, omdat ze lastig in kaart zijn te brengen. Grondeigendom is nog te doen, maar de impact op voedselveiligheid is heel ingewikkeld vast te stellen, omdat de effecten indirect zijn.” Oosterveer geeft een voorbeeld. De Indonesische palmolie-industrie zet geen boeren van het land, maar laat ze contractueel palmolie

Van links naar rechts: Mais groeit slecht in de schaduw van de jatrophastruik; jatrophanoten liggen te drogen; meneer Suwarto “belazerd door Waterland”

“Als je biobrandstof afwijst, lacht de olie-industrie in zijn vuistje”

André Faaij, medeauteur IPCC-rapport hernieuwbare energie

produceren. Oosterveer: “Voor kleine boeren kan dat heel aantrekkelijk zijn. Hun voedselzekerheid is niet in gevaar zolang ze op tijd geld verdienen om voedsel te kopen. Dus ook de rijstboer is er bij gebaat: er komen meer mensen rijst kopen. De productie van voedsel kan zelfs toenemen door beter zaaizaad en meer irrigatie.” Het grote risico is dat de prijzen voor inputs als zaaizaad, water, mest, bestrijdingsmiddelen en krediet die nodig zijn voor zowel de productie van biobrandstoffen als van voedsel stijgen door de toenemende vraag. De boeren die deze hogere prijzen niet kunnen betalen zullen dan niet profiteren. En stel nu, zegt Oosterveer, dat steeds meer boeren overstappen op de teelt van biomassa, en minder op voedsel, en de voedseloogst mislukt. Dan kan het nieuwe ‘model’ zomaar falen.

Kind met het badwater

Oosterveer denkt dat er maatschappelijke druk nodig is om de Europese Commissie ook sociale criteria te laten ontwikkelen voor biobrandstoffen. Daarnaast heeft hij zijn hoop gevestigd op het Europees Parlement, dat om een rapportage hierover van de Europese Commissie heeft gevraagd. Die maatschappelijke druk is volgens André Faaij goed, maar hij vindt het sec afwijzen van biobrandstoffen een slechte zaak. Faaij is hoogleraar Energiesysteemanalyse aan de

Universiteit Utrecht, en hij beschuldigt organisaties als Greenpeace en Milieudefensie er van dat ze het kind met het badwater weggooien. “Ze hebben een keiharde campagne gevoerd tegen biobrandstoffen, waardoor de industrie is afgehaakt en de ontwikkeling volledig stagneert, dat overdrijf ik niet. Het resultaat is polarisatie, wat ik beide organisaties zeer kwalijk neem.” Faaij is een van de hoofdauteurs van het recente volumineuze rapport over hernieuwbare energie van het Intergovernmental Panel on Climate Change (2011). “De boodschap is dat biomassa duurzaam kan zijn, mits aan een rij voorwaarden is voldaan. Een belangrijke conclusie van het rapport is dat we biobrandstoffen nodig hebben om het klimaatprobleem aan te pakken, omdat er voor vloeibare brandstoffen geen alternatieven zijn. Clubs als Milieudefensie en Greenpeace moeten het hele verhaal vertellen. Als ze biobrandstoffen afwijzen, leidt dat tot meer gebruik van olie, teerzanden en steenkool. De olie-industrie lacht dan in zijn vuistje.” Het besluit van Lufthansa om voorlopig te stoppen met biokerosine, is volgens Faaij tekenend. “Lufthansa is bang op zijn vingers getikt te worden.”

Het probleem is de oplossing

Wat Faaij vooral stoort is dat de discussie rond biobrandstoffen altijd over conflicten gaat in plaats van synergie. “In de landbouw

bestaan grote problemen met water, erosie, voedselveiligheid. Bij een goede organisatie kunnen biobrandstoffen bijdragen aan het oplossen van deze problemen. Want door de extra vraag naar landbouwproducten krijgen boeren meer inkomsten, en dat triggert modernisering van de sector. En juist het gebrek aan modernisering leidt tot problemen in de landbouwsector. Dus het ‘probleem’ is de oplossing. Als je beter boert komt er grond vrij voor biomassa, met name op gedegradeerde gronden. Dat leidt tot verbetering van die gronden: betere waterretentie, minder erosie.” Faaij is niet blind voor de negatieve effecten van biobrandstoffen. “De zorgen van milieuorganisaties zijn terecht. Je moet geen biomassa produceren ten koste van voedselgewassen of ontbossing. Op de veengronden van Indonesië moet je geen palmolie aanplanten, omdat dat leidt tot meer emissies. Maar je kunt ook palmolie produceren op marginale graslanden en de aanplant loskoppelen van illegale houtkap. Dus je moet een scherp onderscheid maken tussen goede en foute palmolie. Maar die waarschuwing verandert bij een aantal milieuorganisaties in het alleen maar benoemen van dingen die verkeerd gaan of kunnen gaan.” De stelling dat biobrandstoffen de voedselprijzen altijd opdrijven, is volgens Faaij wetenschappelijk gezien niet vol te houden. De productie van ethanol uit maïs (Verenigde →

“Europese criteria voor biobrandstoffen laten sociale gevolgen bewust achterwege” Peter Oosterveer, Wageningen Universiteit

→ Staten) en suikerriet (Brazilië) is de afgelopen jaren gigantisch gestegen zonder gevolgen voor de voedselproductie en -prijzen. “De VS verbouwen meer maïs voor ethanol dan ooit, maar hun export van voedselmaïs is eveneens gegroeid op een gelijkblijvend areaal. In Brazilië is de productiestijging van de suikerriet maar heel bescheiden gepaard gegaan met de uitbreiding van het areaal en dat is weer opgevangen door efficiëntere veeteelt. Daarmee is Brazilië uniek in de wereld. In de suikerrietregio is sprake van inkomensstijging, meer research en development met effectievere productieketens, en meer stabiliteit in prijzen en inkomens. Er zijn zeker risico’s verbonden aan het gebruik van biobrandstoffen, maar deze voorbeelden zijn de sleutel tot de oplossing.” Een goede planning van het landgebruik en goed bestuur zijn belangrijk, zegt Faaij. En die zijn ook in ontwikkelingslanden mogelijk. Geert Ritsema is niet onder de indruk van het argument van Faaij dat biobrandstoffen de voedselprijzen niet opdrijven. “Tegenover wetenschappers die dit beweren staan anderen die het tegenovergestelde zeggen.” Hij wijst op een recent gezamenlijk rapport van de Wereldbank, de Wereldhandelsorganisatie en de Verenigde Naties in opdracht van de G20. Dat bevat de aanbeveling om subsidies op de productie en consumptie van biobrandstoffen te stoppen. Onlangs zei de speciale rapporteur van de VN over het Recht op Voedsel, Olivier de Schutter, dat subsidies en fiscale voordelen voor biobrandstoffen een belangrijke oorzaak zijn van stijgende voedselprijzen en de wedloop om landbouwgronden in ontwikkelingslanden. Waar De Schutter zich nog diplomatiek uitdrukt, spreekt de International Land Coalition (met Friends of the Earth Europe) van landroof. Volgens de coalitie wordt meer dan de helft van grote landaankopen wereldwijd gebruikt voor de teelt van biobrandstofgewassen. In Afrika zou het om 66 procent gaan.

Certificering

Het in Eindhoven gevestigde bedrijf Diligent doet hard zijn best om de negatieve gevolgen van de verbouw van biobandstofgewassen te voorkomen. Het bedrijf levert biodiesel uit Tanzaniaanse Jatropa aan het Nederlandse bedrijf SkyNRG (spreek uit als energy), met KLM als een van de aandeelhouders.

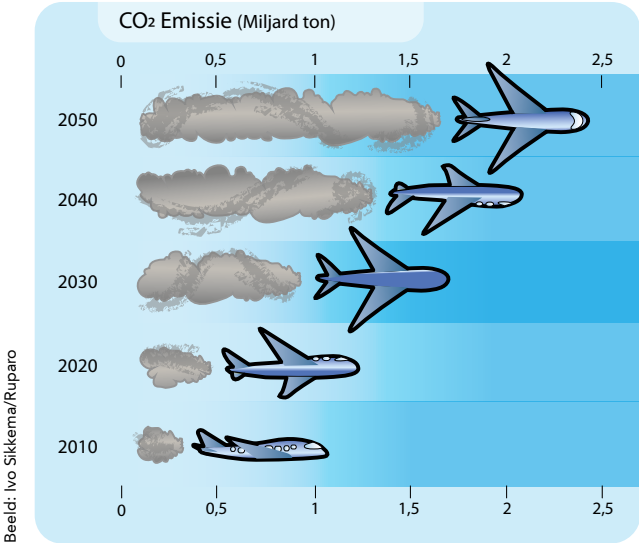
“De luchtvaart wil voedsel uit ontwikkelingslanden gebruiken voor vliegreisjes naar Parijs”

Geert Ritsema, Milieudefensie

ders. “Of onze Jatropaolie in de vliegtuigen van KLM terecht komt, durf ik niet te zeggen. SkyNRG is vrij om de olie te verkopen aan wie ze wil”, zegt directeur Ruud van Eck van Diligent. Maar het mooiste zou zijn om de hele oogst in Tanzania te gebruiken, zegt Van Eck. “Energetisch en klimatologisch zou het logischer zijn op eigen geproduceerde brandstof te rijden.” Op dit moment ontbreken echter Tanzaniaanse belastingregels voor biobrandstoffen. Diligent vreest een forse naheffing als het te veel olie op de lokale markt afzet. Om risico’s te spreiden heeft het er daarom voor gekozen ook aan SkyNRG te leveren. Van Eck kent de bezwaren tegen biobrandstoffen, en hij is er van overtuigd dat Diligent het goed doet. “Wij werken in Tanzania alleen met kleine boeren, inmiddels zijn dat er 20 duizend. Dat doen we alleen als we zeker weten dat de Jatropa niet concurreert met voedsel. Sterker nog: we willen zeker weten dat de voedselproductie stijgt.” Diligent zit midden in een certificeringstraject (samen met SkyNRG en het normalisatie-instituut NEN), waarbij een kwart van de betrokken boeren gecertificeerd wordt, en op termijn wellicht allemaal. Certificering zegt Ritsema van Milieudefensie

sie weinig. “Certificering zegt iets over de lokale gevolgen van de teelt van een bepaald gewas, niks over de gevolgen voor de voedselprijzen op de wereldmarkt. Die stijging hou je met geen enkel certificeringssysteem in de hand. Daarnaast blijkt telkens weer dat certificering nauwelijks controlebaar en afdwingbaar is. Bij Jatropa is mij helemaal geen certificering bekend.” Misschien wel het belangrijkste bezwaar van Ritsema tegen biokerosine gaat over de ‘onzinnige toepassing’: luchtvaart op afstanden waarvoor de trein een prima alternatief is en bovendien is het beter voor klimaat en voedselzekerheid. “Het is pure verspilling. De luchtvaart kijkt niet verder dan zijn neus lang is. Ze zeggen wel dat ze geen voedsel uit ontwikkelingslanden gebruiken voor vliegreisjes naar Parijs, maar dat kunnen ze niet hardmaken. Je kunt niet zulke grote volumes biobrandstoffen gebruiken zonder negatieve effecten te veroorzaken. Er moeten dus oplossingen komen van de vraagkant: minder vliegen, belasting op kerosine. Zeker op de korte afstanden is nog zo veel te winnen.” □

CO₂-emissies luchtvaartsector bij verwacht groeiscenario

Bron: Booz & Company, WEF, Davos 2011

Bart van Olphen, 41
Bedrijf: Fishes
Motto: Duurzaamheid is een gevolg van bewustzijn

Hij wist niet veel meer van duurzame vis dan de gemiddelde Nederlander toen hij in 2002 begon met Fishes, een nieuwe stijl viswinkel. Ja, als kok in een driesterrenrestaurant had hij er jaren mee gekookt. “Verder was ik redelijk naïef. Ik ging er eigenlijk vanuit dat die vis werd aangeboden waar er genoeg van is. Maar toen ik me ging verdiepen in de herkomst van mijn vis, door welke visser deze gevangen was en met welke vistechiek, kwam ik erachter dat dit helemaal niet zo was. Dat voelde niet goed.” Dus veranderde Fishes in een merk waarbij het gaat om de beleving en het verhaal achter de vis. “En dan kom je als vanzelfsprekend bij duurzame vis uit.” In 2007 werd Fishes de eerste retailer gecertificeerd met het Marine Stewardship Council keurmerk op het vasteland in Europa. Het jaar erop werd het uitgeroepen door de Seafood Choices Alliance in Boston tot meest duurzame visonderneming ter wereld en in 2009 door de NIMA gekozen tot het beste MVO-merk van Nederland. Het Fishes Kookboek werd vorig jaar bekroond met de titel meest duurzame kookboek ter wereld. “Ik wil wel heel graag mijn verhaal en mijn overtuiging over het product vertellen. De romantiek, de havens, de bootjes, het jagen. Transparantie daar begint het mee. Alleen de term ‘duurzaam’ aan je product hangen, werkt niet. Ik word ook een beetje moe van die term. Het is een gevoelskwestie. Wat voelt beter: het kopen van een product waarvan je weet dat het op een pure en eerlijke manier verkregen is, of het kopen van een product waarvan je het verhaal niet kent? Transparantie levert beleving en bewustzijn op en dan is duurzaamheid een logisch gevolg.”

“Alleen de term ‘duurzaam’ aan je product hangen, werkt niet”

FESTIVAL

Movies That Matter

Afgelopen IDFA merkte regisseur Micha X. Peled van *Bitter Seeds* op dat mogelijke vertoners van de film bang leken voor juridische stappen. *Bitter Seeds* laat haarfijn zien hoe een multinational Indiase boeren kapot maakt. Collega Fredrik Gertten van *Big Boys Gone Bananas!**, die de uiterst agressieve juridische afdeling van een multinational op zijn dak kreeg, gaf aan dit te herkennen. Toch worden beide films vertoond op Movies That Matter Festival.

Bitter Seeds is het derde deel in Peleds globaliseringstrilogie. Na de verkoop van goedkope kleding (*Store Wars: When Wal-Mart Comes to Town*) en de productie daarvan (*China Blue*) zijn de katoenboeren in India aan de beurt. Dat er in dit land ieder half uur een boer zelfmoord pleegt omdat die geen uitweg meer ziet uit zijn schulden, ontstaan door het kopen van door Monsanto geproduceerde genetisch gemanipuleerde

katoen en pesticiden, is bij velen bekend. In *Bitter Seeds* zie je in een gemeenschap waarin weinig informatie voor handen is en het woord van gezaghebbers en verkopers nog geloofd wordt, voor je ogen gebeuren hoe het zover kan komen. Ook het in Paraguay spelende *Raising Resistance* gaat over de dwingende macht van GGO's, dit keer soja. Maar hier zijn de kleine boeren juist mondig, en komen in verzet tegen de sojaplantages die pesticiden gebruiken die veertig procent van de andere gewassen vernietigen. De leider van de opstanden, Geronimo Arealos, zal te gast zijn op het festival.

Het ontluisterende *Big Boys Gone Bananas!** laat zien hoe vals een multinational kan worden tegen kritische filmmakers: fruitgigant Food Dole gaat tot het uiterste om zijn reputatie te beschermen en de film *BANANAS** tegen te houden en vervolgens in diskrediet te brengen. *BANANAS** volgt de rechtszaak waarin twaalf Nicaraguaanse plantagearbeiders Dole aanklagen omdat ze moesten werken met een verboden pesticide die ze ziek en onvruchtbaar maakte. Lang leve de filmmakers, activisten en vertoners die zich niet laten intimideren! **Movies That Matter Festival, 22-28 maart in Den Haag, meer info via www.moviesthatmatter.nl**

DVD

If a Tree Falls

De om zijn evenwichtigheid geprezen Oscar-kanshebber *If a Tree Falls* laat zien hoe de Amerikaanse tak van het Earth Liberation Front in de jaren negentig en begin 2000 overgaat tot steeds radicalere maatregelen. Met hun branden en vernielingen wisten ze de houtkapindustrie voor miljoenen schade toe te brengen, wat de FBI ertoe bracht de groep in maart 2001 tot de belangrijkste terroristische bedreiging op eigen grondgebied te bestempelen. Het kat-en-muis-spel tussen de ELF en de FBI wordt van beide kanten gereconstrueerd. De focus ligt echter op Daniel McGowan, inmiddels voor deelname aan brandstichting veroordeeld. Als terrorist, dus onder strikte beperkingen. De makers willen activisten aan het denken zetten over de effectiviteit en ethiek van hun acties (hoewel ze ELF niet bekritisieren), maar stelt vooral ook de samenleving de vraag: waartoe leiden het grove geweld tegen activisten (de film geeft een paar stuitende voorbeelden) en het niet erkennen van hun democratische recht op verzet toe? Duwt de samenleving ze niet zelf richting radicalisering? ***If a Tree Falls – A Story of the Earth Liberation Front* is te bestellen via Amazon.**

BIOSCOOP

Big Miracle

Als je de productieaantekeningen van *Big Miracle* mag geloven, zorgden drie in het ijs van Alaska gevangen geraakte walvissen ervoor dat de VS en de Sovjet Unie in 1988, net voor de val van de Muur, een belangrijke stap richting wereldvrede zetten. Het komt vaker voor dat walvissen worden ingesloten door het ijs. Maar dit keer gebeurde het vlakbij een plek met satellietverbinding. De wereldpers dook erop en mede daardoor ontstond er een grootschalige reddingsoperatie. *Big Miracle* is (losjes) geba-

seerd op *Freeing the Whales* van journalist Tom Rose. Hij beschrijft hoe sommigen de in nood verkerende beesten zien als kans om een milieuminnend imago aan te meten (Reagan en Bush, olieconcerns die hoopten op toestemming om te boren in Alaska, Rusland die juist de meeste walvissen ving van iedereen). De film – een gedramatiseerde weergave die inzoomt op een ambitieuze lokale nieuwslezer (John Krasinski) en zijn ex – Greenpeace-activist (Drew Barrymore) – richt zich vooral op hoe uiteenlopende partijen voor deze dieren hun verschillen opzijzetten. Hoe heroïsch. ***Big Miracle* draait vanaf 1 maart in de bioscoop.**

FESTIVAL

Food Film Festival

De tweede editie van het Food Film Festival biedt zo'n twintig films waarin voedsel de hoofdrol speelt. Enkele documentaires stellen kanttekeningen bij de manier waarop onze voedselproductie is ingericht: *Seeds of Hunger* onderzoekt waarom nog steeds zo veel mensen honger lijden. *LoveMEATender* gaat in op onze overmatige vleesconsumptie en welke weg dit voor zovelen blijkbaar niet te versmaden stuk dood dier aflegt voor het op hun bord komt. Niet te missen zijn de ook bij Movies That Matter vertoonde films *Raising Resistance* en *Big Boys Gone Bananas!**. Verder o.a. twaalf inspirerende kookworkshops, een boerenmarkt, verschillende voedseldebatten en duurzame maaltijden. **Food Film Festival, 16 t/m 18 maart, Amsterdam, www.foodfilmfestival.nl**

Slobbe

Vier merels en een zwaluw

De merel zat op Eerste Kerstdag op haar nest in de winterse, wat kale bloembak aan de gevel van een woonhuis in Valkenswaard. Op de televisie, binnen, was te horen hoe de koningin haar kerstboodschap uitsprak. *“Bescherming van de vitaliteit, verscheidenheid en schoonheid van de aarde is een heilige opdracht”,* zei de majesteit. Maar het raam was dicht en er reed net een brommer voorbij, dus de merel zal dat niet hebben gehoord. *“De aarde die het leven voedt maar niet voor zichzelf kan spreken, moet een stem krijgen. In alle kleine en grote beslissingen zal die moeten doorklinken.”* De merel zat er behaaglijk bij. Het was niet koud en er zaten nog volop regenwormen in de grond. Alleen vreemd dat ze nergens andere vogels zag nestelen. Een kleine twintig uur later, op Tweede Kerstdag kropen haar vier jongen uit het ei. Wisten zij veel dat hun geboorte slecht getimed was? Alles leek normaal. Tot de zevende dag, toen, enkele seconden na middernacht, de duisternis plots door tientallen vuurpijlen doorkliefd werd. De mereljongen kropen verschrikt tegen elkaar aan. Een week later kwam de storm, dat ging nog wel en daar weer na – tegen de tijd dat kerst en de woorden van de koningin alweer waren vergeten – brak de vorst door. Exit mereljongen. Dood. Niet iets om sentimenteel over te doen. Jonge vogeltjes sterven wel vaker, door de kat van de burens, bijvoorbeeld, een hongerige ekster of een kwajongen die zijn handen niet thuis kon houden. Alleen nog nooit in januari. “Het zegt niks”, zullen de klimaatsceptici beweren. “Net zoals de vreemde opeenvolging van droogten en extreme regenval van de laatste tijd niets zeggen. Of de veel te vroeg in bloei staande hazelaars in het bos.” “Het is geen bewijs, want statistisch kan er altijd wel iets gebeuren. Incidenten zijn niet relevant. Anekdotische bewijsvoering is onzin.” “Kom maar terug als jaar in jaar uit de merels in december nestelen. En zelfs dan wees eerlijk, wat kan ons die vogeltjes nou schelen?” “Wie begint er nu over een paar vogels in een plantenbak, terwijl de euro op springen staat en een recessie dreigt?” Wetenschappelijk gezien hebben ze waarschijnlijk gelijk en dus sukelen we met ons allen nog een tijdje door. Eén vogel maakt nog geen klimaat-veranderd voorjaar. Daar kan zelfs de zwaluw, die begin januari werd signaleerd, niets aan veranderen. Het zegt niks. Zolang de aarde het leven voedt, maar niet voor zichzelf kan spreken.

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Illustratie: Renée Gubbels

Milieudefensie bedankt de Nationale Postcode Loterij!

Het belang van de Nationale Postcode Loterij voor het werk van goede doelen kan niet genoeg benadrukt worden. Ook in 2012 maken de deelnemers van de loterij het werk van Milieudefensie mogelijk met een bedrag van 1,35 miljoen euro. Samen werken we aan een schone, duurzame wereld!

Milieudefensie. Een wereld te winnen.

Meeslepende springvloed

Een noordwesterstorm met orkaankracht beukt op de Nederlandse kust. Daarbij nog springvloed en het zeewater wordt de trechter van de Noordzee in gedreven. Ongekend natuurgeweld. De KNMI schreeuwt: 'Blijf binnen, neem geen enkel risico!'

In deze entourage wil Anne Vredenhof, de echtgenote van de directeur-generaal van het ministerie van Veiligheid en Justitie, zich lichamelijk te goed doen aan haar veel jongere ICT-collega Wessel Trop. Die weet een geschikte plek, uitgerekend een leegstaand dijkhuisje even ten noorden van Katwijk. Dat is vragen om moeilijkheden. Met deze inleidende schermutselingen begint *Wild water* van Ruben van Dijk (pseudoniem van Thomas van Slobbe). Een meeslepend verhaal ontploft zich. Een literaire thriller, fictie, en dan mag het een en ander wat aangezet worden. Tegelijkertijd wringt daar ook de schoen, de geloofwaardigheid kan er onder lijden.

Boer zoekt vrouw mag dan het populairste programma zijn, het uitzenden van een herhaling op tv, terwijl de dijk bij Katwijk al uren op twee plekken is doorgebroken, de zee binnen dendert, kan er bij mij moeilijk in. Zelfs Koning Voetbal werd aan de kant geschoven tijdens de Bijlmerramp. Ook de vluchtpoging van Anne en Wessel uit hun sekshuisje doet mijn wenkbrauwen fronsen. Ik mag dan slechts één woensdagmiddag bij de padvindsters hebben gezeten en van Dijk 'method writing' als aanpak gebruiken – zo heeft hij voor het schrijven van dit boek bewust enkele dagen alleen op Rottumerplaat doorgebracht – de manier waarop Wessel het reddingsvlot bouwt, is bovenmenselijk: in een vliegende storm op het woedende zeewater en het vlot dan in eerste instantie met zijn tenen in bedwang houden. Wat een vent! De mogelijkheid dat de dijk niet is doorgebroken door politieke veronachtzaming van de gevolgen van klimaatverandering maar door een terroristische aanslag wordt gedurende het verhaal steeds groter. Voor de gevolgen maakt het niet uit. Van Dijk baseert zich daarbij op officiële overstromingsrisico's, evacuatieplannen en computermodellen. En zoals altijd met rampenplannen, het kalf is dan al verdrongen; ook in dit geval zijn duizenden doden bij voorbaat gepland! Politici wassen daarna hun handen in onschuld. Ook deze keer weer! Het cynisme van bestuurlijk Nederland kent werkelijk geen grenzen. Dat alles wordt realistisch beschreven alleen, niet om een kniesoor te willen zijn, de beschrijving van de MID en commando-operaties omdat het misschien een aanslag is, komen nog knulliger over dan in mijn stoutste dromen. Dat doet afbreuk aan Van Dijks toekomstverkenningen. Desondanks is hij in elk geval wel geslaagd in zijn opzet: een spannend boek schrijven dat mensen in een of twee avonden uit kunnen lezen.

Wild water, Ruben van Dijk. A.W. Bruna uitgevers, 2011. 280 pag. ISBN 978 90 229 9921 9 Prijs: € 19,95

ACTIE: Down to Earth geeft 5 exemplaren weg! Kans maken? Stuur een e-mail naar redactie@downtoearth-magazine.nl onder vermelding van 'Wild water' of een kaartje naar postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

ACTIE
5 x
Wild water

PUBLICATIES

Juridische revolutie

Politici kunnen nauwelijks tegen de belangen van de industrie en de financiële wereld ingaan, behalve als de rechterlijke macht ze daartoe dwingt. En de wet kan daar absoluut voor ingezet worden. Met de rechtspraak de wereld redden, is wat Roger Cox betoogt in zijn boek *Revolutie met recht*. Een boek dat eerst uitgebreid de problemen uit de doeken doet, met tweederde van het boek te uitgebreid. Maar de oplossing die Cox biedt is de moeite waard.

Revolutie met recht, Roger Cox. Stichting Planet Prosper Foundation, 2011. ISBN 978-90-817975-0-4 Bestellen kan alleen via www.revolutiemetrecht.nl Prijs: € 29,95, verzendkosten per exemplaar € 2,75.

Kapitalisme voor nul euro

Hoe wordt een krantenjongen miljonair, wat is de 99 procent, waarom staat periodieke crisis in de bijsluiters van het kapitalistische systeem? Dit miniboekje van uitgeverij Atalanta brengt je snel up to date.

Het kapitaal als verslaving, Atalanta, Utrecht, 2011. Prijs, heel toepasselijk, nul euro. Te krijgen bij de stands van Atalanta of bij een bestelling. Ook zelf te printen (en nadrukken wordt toegejuicht) via www.at-a-lanta.nl/tisdat/kapitaal.html

Groei of transitie

Waarom groei niet kan doorgaan, we weten het allemaal wel, maar voor wie er geen genoeg van kan krijgen: Richard Heinberg schreef een gedetailleerd boek over uitputting van de aarde, peakoil, grondstoffentekorten, innovatie en meer. Uiteraard met hoe overheden en burgers de transitie kunnen maken naar een eigen lokale, veerkrachtige economie.

Einde aan de groei, Richard Heinberg. Uitgeverij Jan van Arkel, 2011. ISBN 978 90 6224 507 9 ca 400 pagina's. Prijs: €14,95.

Recensie

Bamboe toiletpapier

Duurzaam op het toilet... Bampa is toiletpapier gemaakt van bamboe. Net zo sterk en zacht als normaal toiletpapier, maar gemaakt van bamboe en andere organische vezels, zoals (suiker)riet en katoenvezelresten en dus vele malen duurzamer omdat boomkap wordt voorkomen. Ook tijdens het productieproces (in China) wordt er aan duurzaamheid gedacht. Zo wordt het water hergebruikt en wordt voor het genereren van energie biobrandstof gebruikt. Om mooi wit toiletpapier te krijgen, wordt er volgens het milieuvriendelijke *total chlorine free-process* gebleekt. Maar... Gaan we nu ook nog het voedsel voor de neus van de bedreigde panda wegkapen?

Nee, geeft Green Trade Company aan. “De reuzenpanda eet een andere soort bamboe dan die wij gebruiken.” En: “De grondstof gebruikt voor Bampa premium toiletpapier komt niet uit het leefgebied van de reuzenpanda’s”. Kritiek is er ook op gebruik van Chinees bamboe. Europees gerecycled houtpapier schijnt beter te zijn want slechts 11 procent van het gekapte hout gaat naar de papierindustrie, het Europese bosareaal neemt toe en wc-papier bestaat voor 60 procent uit hergebruikte houtvezels.

- Voordeel:** Aankoop van Bampa producten (verkrijgbaar bij Plus supermarkten) steunt het fokprogramma van de Reuzenpanda Organisatie in China.
- Nadeel:** Chinees bamboe versus Europees gerecycled houtpapier.

Vers van de kweker

Terug naar Echt: dat is wat de kwekers van het initiatief **versvandeKweker.nl** voor ogen hebben. Verser, smaakvoller, gezonder, geuriger én fleuriger. Het principe is simpel. Via de website doet de consument een bestelling, de kweker oogst het gevraagde en een dag later wordt de bestelling via een elektrische auto, of één op groen gas, thuisbezorgd. De producten worden op aanvraag geoogst en zijn dus super vers. En dan ben je nog duurzaam bezig ook, want de aangesloten kwekers telen niet alleen residuvrije producten, maar focussen zich ook erg op het maatschappelijk verantwoord ondernemen. Zo is bijvoorbeeld te lezen dat vleestomatenkweker Petra van de Bosch 90 procent energie

bespaart op het verwarmen van de kas door gebruik te maken van aardwarmte. Ook op sociaal gebied onderscheiden de kwekers zich. Fruitkwekerij De Buytenhof biedt dagbesteding aan mensen met een verstandelijke of sociale beperking. Kortom: maximaal bio-

logisch, duurzaam, residu vrij, schoon en maatschappelijk verantwoord.

- Voordeel:** Tussenhandel, met alle kosten en vervuiling van dien, wordt omzeild
- Nadeel:** Alleen nog maar actief in de regio Westland en Oostland

Hou het warm

Houhetwarm.nl geeft informatie over energiebesparing, energieopwekking en isolatie. Het is van alles wat: van het isoleren met schapenwol of houtplaten tot basisinformatie over zonnepanelen of zonneboilers; van tips over koude- en warmte opslag of warmtepompen tot het vinden van een glashandel in de buurt die dubbel glas kan plaatsen. Houhetwarm.nl is een particulier initiatief van Cocky Hoogeveen en bedoeld om de schakel te zijn tussen de consument en het bedrijfsleven. “Mensen zullen hoe dan ook moeten gaan isoleren. Er zijn veel particuliere initiatieven gaande, maar het blijft lastig om bedrijven te vinden. Hierin willen wij met dit platform voorzien.”

- Voordeel:** Ook te volgen op twitter met handige, praktische tips
- Nadeel:** Met een overvloed aan beschikbare informatie is het lastig op de hoogte te blijven

Kringlooprevolutie

Er is een revolutie gaande in den lande. Overal, in allerlei hoeken en gaten, in dorpen en stadswijken, op eilanden en in boerschuren: het heft wordt in eigen hand genomen. Het heft van de stroom- en gasmeter. Dag met het handje naar energiemolochten als Nuon-Fattenvall en RWE-Essent met hun smerige fossiele kolenenergie: we gaan zelf onze energie opwekken, met zon, wind, hout, aardwarmte. Honderden, sommigen zeggen wel duizend, groepjes van burgers en aanverwanten zijn in de weer om hun koelkasten en laptops op zonnepanelen te laten draaien, om met houtsnippers de sporthal te verwarmen en elektrische deel-dorpsauto's te laten rijden op het licht dat onze lieve Heer op het kerkdak laat vallen. Soms gebundeld in lokale duurzame energiebedrijven, met inmiddels een landelijke belangenclub (E-decentraal). En dat onder een extreem-rechtse, anti-groene regering. Nu zegt die, conform de liberale retoriek natuurlijk: ‘zie je wel, de overheid hoeft niks te doen, de maatschappij kan het zelf’. Maar dat zien ze toch niet helemaal goed. Het is een tegenbeweging, die zich niet door de naargeestige politieke wind op de kop laat zitten en zo aan draagvlak werkt voor een verandering van regime. Want ondanks de autonomie van die energetische lokalo's, zitten allerlei stomme overheidsregel-

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Lekker landschap* en *Ik eet dus ik ben*.

tjes in de weg. Zoals een maximum dat er aan lokale groene stroom aan het elektriciteitsnet geleverd mag worden. Trouwens ook over die kleine jongens is wel wat te zeuren. Kippenstront opstoken bijvoorbeeld, is dat nu lokaal duurzaam? Want waar komen de mineralen uit die poep oorspronkelijk ook al weer helemaal vandaan? Ook de kippen hebben recht op een lokale kringloop. Dat wil dan wel zeggen dat als de tijd van de kip eenmaal gekomen is, alles zo efficiënt en lokaal mogelijk van dat beest aan te wenden. Dus inclusief wat wel ‘de minder courante delen’ worden genoemd. Zoals de levers, een exclusief hapje.

- Benodigdheden*
- *100 gram kippenlevers per persoon
 - * sjalotje
 - * appel
 - *20 gram boter
 - * cognac

Verhit de boter en wacht tot een deel van het schuim is weggetrokken. Bak de schoongemaakte levertjes rondom op hoog vuur. Draai het vuur laag, bestrooi met peper en zout, doe het fijngesnipperde sjalotje en de in stukjes gesneden appel erbij en laat zes tot acht minuten zachtjes bakken. Schep de levertjes uit de pan en roer de aanbaksels los met een flinke scheut cognac. Verdeel de levertjes over de borden, giet de jus er over, *feel the energy*.

Het recept

Hurraw!

Raw, biologisch, veganistisch en fairtrade; de gecertificeerde (Vegan Certified en CCIC) lippenbalsems van Hurraw! zijn het allemaal. Hurraw! is geboren uit een persoonlijke obsessie van de makers om de perfecte, pure veganistische lippenbalsem te creëren, gemaakt van biologische, fairtrade ingrediënten en koudgeperste oliën, zodat voedingsstoffen en enzymen optimaal behouden worden voor het verzorgende effect. De lippenbalsems worden handgemaakt in kleine hoeveelheden en smaken ook nog eens lekker. Wat dacht je van drop, chai, koffieboon,

limoen of groen thee? Of van kaneel of zwarte kers, of rootbeer? In totaal zijn er 18 smaken. Oh, ze zijn bovendien ook glutenvrij. Te koop via **cosmeticsandcare.com**.

- Voordeel:** Natuurlijk natuurlijk!
- Nadeel:** Weliswaar veganistisch, maar ze moeten wel he-le-maal uit Whitefish, een klein skidorpje in Montana (Amerika), geïmporteerd worden.

De lente lonkt

Het is nog volop winter, maar het voorjaar lonkt alweer. En om ook dit jaar een beetje fris en fruitig aan de lente te kunnen beginnen, mag een grondige schoonmaakactie niet ontbreken.

Slim schoonmaken begint bij schoonhouden. Als je zorgt dat niets echt vies wordt, heb je ook geen zwaar chemische middelen nodig om het weer schoon te krijgen. Maar één keer per jaar het hele huis grondig onder handen nemen, kan nooit kwaad. Wil je dat zo zelfvoorzienend mogelijk doen, maak dan een sopje van heet water, groene zeep, soda en eventueel wat citroensap.

100 procent natuurlijk poetsen, boenen en wassen kan ook met wasnoten. De schaal van deze noten bevat saponine. Zodra dit met water in contact komt, lost het op en werkt het hetzelfde als zeep. In India en Nepal gebruiken ze de noten al sinds mensenheugenis. In de Westerse wereld ook al jaren, maar dan als ingrediënt van zeepproducten naast allerlei chemische toevoegingen. Maar stop je de noten gewoon in een katoenen zak (of sok) in de wasmachine, dan wordt je was ook schoon. Je witte was kan er wel wat grauwig van worden, maar daarvoor kun je dan weer een natuurlijke ‘witter’ aan je was toevoegen. En voor een frisse geur doe je er wat druppels etherische olie bij. Gerard & Helmy uit Gemert hebben alle informatie over wasnoten verzameld op hun website **www.wasnoot.nl**. Daar kun je meteen een proefzakje bestellen.

Naast kleren, kun je met wasnoten nog veel meer schoonmaken. Wasnotenvloeistof is namelijk ook prima te gebruiken als allesreiniger, afwasmiddel, vloeibare zeep en zelfs als shampoo voor jezelf en je hond of kat. Op **www.aro-nature.nl/Wasnoot-recepten.html** vind je een recept voor wasnoten-vloeistof en allerhande toepassingen.

Is de overstap van allesreiniger naar wasnoten je wat te groot? Dan zijn milieuvriendelijke schoonmaakmiddelen een aardig alternatief. Kijk wel even op de verpakking hoe milieuvriendelijk iets echt is. En neem vooral de gebruiksvorschriften ter harte. We zijn vaak geneigd om veel te veel schoonmaakmiddelen te gebruiken. En daar wordt het allemaal echt niet schoner van. Integendeel soms zelfs.

Nienke Oosterbaan - is auteur van *Fred & Wilma in de Vinexwijk* en geeft ons elk nummer een leuke tip om zelfvoorzienend te leven.

Doe het zelf

Meevallers

Soms zit het mee, soms zit het tegen. Zo ligt er terwijl ik dit schrijf prachtig ijs, maar onder een dikke laag sneeuw, zodat ik mijn schaatskriebels helaas nog moet bedwingen. Als het gaat om natuur- en milieu-bescherming zit het natuurlijk al een paar jaar zwaar tegen omdat de huidige coalitie daar geen boodschap aan heeft. Maar wat mee zit is een aantal mooie recente uitspraken van de Raad van State, die gunstig zijn voor natuurbeschermers. Hieronder geef ik er twee kort weer.

De rechter heeft op 14 december 2011 over het IJsselmeer bepaald, dat de staatssecretaris van E, L & I (lees: heer Bleker) ervoor moet zorgen dat het leefgebied van de visetende watervogels verbetert. De landelijke populatie neemt namelijk al jaren af door verslechtering van de visstand. De minister van LNV had het gebied aangewezen als beschermd natuurgebied, maar dat is onvoldoende: er moet een verbeterdoelstelling worden opgenomen in het Doelendocument voor het IJsselmeer. Werk aan de winkel dus, voor E, L & I! Hier moeten bijna letterlijk spierinkjes worden uitgegooid om een hoger doel te halen.

De tweede uitspraak is gunstig voor mensen die in de buurt van een beschermd natuurgebied wonen. Zij kunnen zich gelukkig in juridische procedures blijven inzetten voor de natuur in hun omgeving. Dit belang wordt ook als hun eigen belang gezien. De introductie van het zogenaamde relativiteitsvereiste in de Crisis- en herstelwet heeft dit niet verhinderd, blijkt uit een uitspraak van 13 juli 2011. Dat zit dan weer mee! Het relativiteitsvereiste staat in sommige andere gevallen namelijk wel in de weg bij bescherming van onze leefomgeving.

Binnenkort beslist de Tweede Kamer over het wetsvoorstel om de Crisis- en herstelwet permanent te maken, en dus ook het relativiteitsvereiste. Dat zou een tegenvaller zijn, want veel goeds heeft die wet niet gebracht voor natuur- en milieubescherming.

Jacqueline Mineur is als jurist werkzaam bij Milieudefensie en advocatenkantoor HABITAT te Amsterdam. Samen met Barry Meruma, advocaat bij HABITAT, schrijft zij over omgevingsrecht.

Down to earth
Nummer 5, oktober 2011

Down to earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie en verschijnt zes maal per jaar. Het blad wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt weer van de Vereniging Milieudefensie. Wie kopij wil inzenden, wordt verzocht vooraf contact op te nemen met de redactie. Overname van artikelen is mogelijk na overleg met de redactie.

Servicelijn (voor abonnementen, administratie en vragen): 020 626 26 20

Redactieadres
Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
T: 020 550 73 74
F: 020 550 73 10
E: redactie@downtoearth-magazine.nl
www.downtoearth-magazine.nl

Redactieraad: Victor van den Belt, Kees van den Bosch, John Verhoeven
Redactie: Freek Kallenberg, Annemarie Opmeer (hoofd)

Druk: Senefelder Misset, Doetinchem
Dit tijdschrift is gedrukt op Reviva Print (100% kringloop)

Abonnement
Minimaal €34,- per jaar. U bent dan tevens lid van Milieudefensie. Opzeggingen alleen schriftelijk via de Milieudefensie Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Opzeggen kan tot 1 november voor de eerste helft van het kalenderjaar en tot 1 mei voor de tweede helft van het kalenderjaar.

Advertenties
Tarieven en opgave via Adviesbureau Cadex, Tuin 12, 4307 Oosterland (Zld).
T: 0111 64 33 07. F: 0111 64 40 84.
E: info@cadex.nl

ISSN: 2211-0712

In memoriam

Op 15 januari overleed Chief Barizaa Dooh uit Goi, thuis bij zijn familie in Ogoniland in de Niger Delta. Barizaa streed jarenlang samen met Milieudefensie tegen de olievervuiling van Shell in Nigeria.
“Mijn levenswerk is verloren gegaan en al mijn inspanningen zijn voor niets geweest. Shell heeft me alles afgenomen. Als mijn kinderen er niet waren geweest, dan had ik niet eens kleren of voedsel gehad”, zei hij in september 2004 toen een lekkage langs de Trans-Niger pijpleiding, waarvan Shell de eigenaar is, leidde tot een grote brand die zijn visvijvers en cassave boerderij vernietigde. Milieudefensie is Chief Barizaa dankbaar voor de vastberadenheid waarmee hij samen met ons streed voor gerechtigheid. Helaas kan hij de ontknoping van de rechtszaak die hij met ons tegen Shell voert niet meemaken. Zijn zoon Eric zet met ons de strijd tegen Shell voort, in de rechtszaak en in de media.

Doe mee!
Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Assistent actievoördinator gezocht Milieudefensie voert zeer regelmatig acties uit. Van

ludieke aanbiedingen van petitie tot spectaculaire acties met het klimteam. Wij zoeken voor 1 á 2 dagen per week een vrijwilliger om onze actievoördinator te helpen bij de voorbereiding en uitvoering van deze acties. Ervaring met actievoeren is handig, maar leuke nieuwe ideeën hebben ook. Meer informatie: Varpu Sairinen 020-5507300. Reacties met motivatie en ervaring vóór 28 februari naar actieteam@milieudefensie.nl

Actieteam zoekt nieuwe leden Het actieteam van Milieudefensie is op zoek naar enthousiaste mensen voor het ‘stoutere’ werk. Ben jij bereid om mee te doen aan een blokkade of een bezetting? Of kan je met een spandoek van een kantoorflat afbeilen? Dan zoeken we jou! Meer weten? Neem contact op met onze actievoördinator Varpu Sairinen: varpu.sairinen@milieudefensie.nl

Milieudefensie Ledendag – zaterdag 3 maart Op de Ledendag kijken we vooruit naar de campagnes van 2012. Het programma is gevuld met inhoudelijke discussies over onze thema's, presentaties van nieuwe campagnes en andere workshops. Speciale gast op deze dag is Nnimmo Bassey uit Nigeria, voorzitter van Friends of the Earth International en winnaar van de Alternatieve Nobel Prijs. Hij komt spreken over de olieproblematiek in Nigeria. Ook volop ruimte voor gezelligheid en een heerlijk gedekte biologische lunchtafel. Meer info:

www.milieudefensie.nl/leden Opgeven via de servicelijn: 020-6262620 of ledendag@milieudefensie.nl

Nieuwe Ledendag Milieudefensie – zaterdag 17 maart Ben je nieuw lid van Milieudefensie? Wil je ons beter leren kennen, te weten komen wat Milieudefensie je te bieden heeft of zien met welke campagnes we op dit moment bezig zijn? Kom dan op 17 maart naar de Nieuwe Ledendag en maak kennis met Milieudefensie en andere nieuwe leden. Er is een aantrekkelijk programma met aandacht voor onze eerdere succesvolle en huidige campagnes. Daarnaast een lezing over het belang van de milieubeweging. Meer info www.milieudefensie.nl/leden Opgeven via de servicelijn: 020-6262620 of ledendag@milieudefensie.nl

Word lid van de Club van 500 Wil je ook dat de olievervuiling in de Nigerdelta wordt opgeruimd, zodat natuur en bewoners weer alle kansen hebben? Steun dan onze rechtszaak tegen Shell structureel en word lid van de Club van 500. Speciaal voor leden van de club is er begin maart een lunch met de advocaat in onze rechtszaak tegen Shell, de woordvoerder oliewinning van Milieudefensie en Nnimmo Bassey uit Nigeria, voorzitter van Friends of the Earth International en winnaar van de Alternatieve Nobel Prijs. Meld je dus snel aan! Meer informatie www.milieudefensie.nl/oliewinning/shell/olielekkages/club-van-500 Aanmelding: hanneke.snuverink@milieudefensie.nl of 020-5507300

Oproepen en Agenda

Actie tegen vieze olie Op dinsdag 28 februari laten Milieudefensie en cosmetica-winkel LUSH op het Plein in Den Haag zien hoe Nederland wordt bedolven onder de zware olie. De Nederlandse regering lijkt onder druk van de olie-lobby een effectieve EU-richtlijn die het gebruik van olie uit teerzand ontmoedigt te dwarsbomen. Het klimaat en de Canadese natuur delven daardoor het onderspit. Milieudefensie komt in actie er roept staatssecretaris Joop Atsma en het CDA op de oliebedrijven te trotseren. Kom kijken! Aanvang 13 uur. Meer informatie: www.milieudefensie.nl/teerzanden Aanmelden: hester.schouten@milieudefensie.nl

Luchtkwaliteit en maximum snelheid Milieudefensie gaat zich de komende tijd richten op het thema luchtkwaliteit en maximum snelheid. De plannen zijn nog volop in ontwikkeling maar mochten de onderwerpen je interesseren dan houden wij je graag op de hoogte via onze email-nieuwsbrief. Abonneren via: www.milieudefensie.nl/verkeer

Nieuwe ledendag – 17 maart Wat is en doet JMA, de jongerenafdeling van Milieudefensie, nou precies? Is het leuk om mee te doen en wat kun je dan allemaal doen? Maak kennis! Opgeven via bestuur@jma.org.

Jongeren bijeen in Zwitserland Van 22 tot 26 maart vindt in Zwitserland de Young Friends of the Earth ledenvergadering plaats. JMA is aangesloten bij

dit Europese jongerenennetwerk. Tijdens deze vergadering wordt o.a. de strategie van jonge milieuvolgers over heel Europa besproken. Daarnaast is het de perfecte aanleiding om het netwerk te versterken! Meer info via info@jma.org

Vier de lente met JMA! Op 21 april viert JMA de lente met een leuke, actieve, gezellige buitenactiviteit voor alle leden van JMA. Ben je geen lid, maar wel nieuwsgierig? Dan kun je voor een (kleine) prijs mee. Info via info@jma.org.

Zadenbeurs ‘Reclaim the Seeds’ Op 10 en 11 maart vindt in Amsterdam de zadenbeurs ‘Reclaim the Seeds’ plaats. Een evenement waar tuinders, mensen met een volkstuin en collectieven zaden kunnen ruilen, weggeven en verkopen. Doel is dat de diversiteit aan groente en andere voedselgewassen behouden blijft en dat zaden uit handen blijven van grote agro-bedrijven. Met workshops, presentaties, debat, een informatiemarkt en een manifestatie. Je bent ook welkom als je geen tuin hebt! Locatie: Plantage Doklaan 8. Meer info via reclaimtheseeds@aseed.net of www.reclaimtheseeds.nl

ADVERTENTIES

**ZORG VOOR MEER DUURZAME ENERGIE
WORD LID VAN DE WINDVOGEL**

**PROFITEER NU VAN 15% KORTING
OP AANKOOP VAN ZONNEPANELEN**

MEER INFORMATIE OP WWW.WINDVOGEL.NL

Groene Reisverzekering

Groene doorlopende Reisverzekering

- 10% goedkoper
- 100% groener

Groene reisverzekering.nl

Tentoon- stellen

Horen ze daar nu, of niet? Rune Guneriusen plaatst door mensen gemaakte voorwerpen op zo'n manier in een natuurlijke omgeving, dat ze er thuis lijken te zijn. Een roedel bureaulampen in een veld, (*One can rely on the prudence of his decisions*) een gletsjer van boeken (*It's common knowledge*) en dit werk, *On the brink*, uit een serie waarin witte telefoons zich langs de kust ophouden als zeevogels. Kunst, zo vindt hij, moet bevragend zijn, verbazend en open zijn voor de creatie van verschillende verhalen. Met zijn fotografie en installaties onderzoekt hij de balans tussen natuur en cultuur. Meer werk is te zien op: www.runeguneriusen.no

Tekst: Annemarie Opmeer Beeld: Rune Guneriusen

TONZON voor comfortabel, energiezuinig en gezond wonen met slimme oplossingen voor o.a. koude vloeren en radiatoren

Hier doet TonZon radiatorfolie onzichtbaar zijn werk

"Een prima besteding van spaargeld. Onder de vloer heeft het meer rendement en je krijgt een prettiger huis op de koop toe."

"Het verschil is direct merkbaar. Hadden we dat maar eerder gedaan."

TONZON isolatie, isoleren als een Thermosfles

TONZON produceert opvouwbaar isolatiemateriaal dat is gebaseerd op het thermosflesprincipe. U kunt met TONZON zeer hoge isolatiewaarden halen. Bestaande vloeren worden nog warmer dan in de nieuwbouw en ook een 'TONZON' zolder blijft in de zomer koeler dan een zolder in een standaard nieuwbouwhuis. Omdat u lucht gebruikt die overal gratis aanwezig is, is het volume zeer beperkt. Het TONZON principe is van toepassing op vloeren, muren (voorzetwanden), daken, radiatoren, verwarmingsbuizen, baden, sauna's, woonboten, chalets en zomerhuisjes.

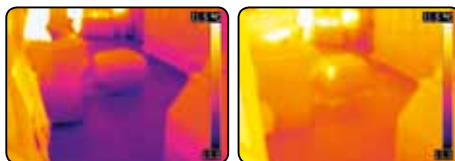
Meer comfort en lagere stookkosten met vloerisolatie van TONZON

Veel begane grondvloeren in Nederland zijn onaangenaam koud. Dit probleem blijkt eenvoudig te verhelpen met TONZON Thermoskussens. Ook bij vloeren die al met andere isolatiematerialen zijn geïsoleerd, kunt u met deze een unieke Nederlandse uitvinding uw vloer extra isoleren en genieten van een nog fijner binnenklimaat.

Extra kostenbesparend

Een van de bijzondere eigenschappen van het Thermoskussen is dat de vloer nog warmer wordt dan de lucht erboven. Het systeem bespaart mede daarom veel meer energie dan een gewone vloerisolatie. Bij de bepaling van het energielabel telt

Voor Koud en klam

Na Warm en droog

het met $R_c=3,8 \text{ m}^2\text{K/W}$ zeer hoog mee. Deze waarde is fors hoger dan van bijvoorbeeld 15 cm PUR-schuim of van de dikke pakken EPS die in de nieuwbouw worden gebruikt.

Gezondheid binnenmilieu

De warmere vloer en de droge kruipruimte heeft een positief effect op de gezondheid van het binnenmilieu, dat in veel woningen nog zeer te wensen overlaat. Dat bleek onlangs weer in het programma Apotheek en Gezondheid TV-Magazine van RTL4. Voor een samenvatting van enkele afleveringen kijk op www.TONZON.nl/tv.

Direct zien hoe het werkt?
Scan de code en bekijk de filmpjes.

Radiatorfolie doet onzichtbaar zijn werk

Een radiator straalt nu nog naar twee kanten. Niet alleen naar de kamer maar ook naar de muur daarachter. Dat laatste is jammer, want veel warmte gaat zo onbenut verloren. TONZON heeft een nieuw concept ontwikkeld om dit probleem op een slimme en elegante manier te lossen. Niet zoals vroeger met een folie op de muur, maar met een folie die op de achterkant van de radiator zelf wordt aangebracht. Bekijk het filmpje op onze website www.tonzon.nl en zie hoe eenvoudig het aanbrengen gaat.

Snel terugverdienen met radiatorfolie

TONZON radiatorfolie is de makkelijkste manier om energie te besparen en voor het milieu de meest effectieve. De energie die nodig is voor de grondstoffen, de productie, het transport en de montage bedraagt circa $0,1 \text{ m}^3$ gas. Maar u bespaart jaarlijks een veelvoud.

Infraroodfoto van jaren 30 woning met erker.

Waarom zouden we buitenmuren zo intensief opwarmen?

Nu online te bestellen in onze webshop via www.tonzon.nl. De radiatorfolie wordt u per post toegestuurd, het past door de brievenbus.

Wilt u meer weten over Tonzon isolaties?
Bezoek onze website www.tonzon.nl en bekijk de video's op YouTube kanaal TONZONHR.
Voor onafhankelijke klantreacties, kijk op onze website www.tonzon.nl → [klantreacties](#).